

İZMİT TEHCİRİ DAVASI

NEJDET BİLGİ*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra, bağımsızlık veya özerklik peşinde koşan Ermeni örgütlerinin yönlendirmesiyle, Ermeni toplumu içinde ciddi hareketlenmeler oldu. Genelde devlete bağlı oldukları yönündeki açıklamalara rağmen, Osmanlı'nın savaş halinde bulunduğu devletlerle işbirliği ve hatta kader birliği yaptıkları somut olarak görüldü. Osmanlı Devleti, özellikle cephelere ve ikmal yollarına yakın bölgelerde önlemler alma ihtiyacı hissetti. Ve nihayetinde bu önlemler zorunlu göç ve iskanla (tehcir) zirveye ulaştı.

Olağan dönemde bile uygulanması sıkıntı yaratabilecek olan zorunlu göç kararı ve uygulaması, savaş dönemi şartlarında güçlükle gerçekleştirildi. Aynı zamanda birçok acı olaya ve yolsuzluğa da yol açtı. Osmanlı Devleti, zorunlu göçün üçüncü ayından itibaren ortaya çıkan şikayetleri gözönünde bulundurarak, yeni önlemler almak durumunda kaldı. Daha da önemlisi, ciddi boyuttaki öldürme ve yolsuzluk iddiaları için mahkemeler kurdu ve yargılamalar yaptı.¹

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve savaşın sona ermesiyle birlikte, zorunlu göçte tabi tutulan Ermenilerin bir kısmı geri döndüler. Bu kez yeni bir yargılama süreci başladı. 1918 sonlarında kurulan Divan-ı Harb-i Örfiler ve özellikle başkent İstanbul'daki mahkeme, Ermeni zorunlu göçü / tehciri ile ilgili yargılamalar yaptı. İstanbul'daki mahkeme faaliyete geçtiği tarihten görevine son verildiği tarihe kadar çeşitli evreler geçirdi. Özellikle, Yozgat ve Trabzon tehcir davaları ile İttihat ve Terakki liderlerinin yargılandığı davalar, kamuoyunda çokça yankı uyandırdılar. Bunların yanında, yine tehcirle ilgili olan fakat daha az yankı uyandıran davalar da görüldü. Bu davalardan birisi de İzmit Tehciri Davası'dır. Dava İzmit sancağının/livasının merkezi durumunda bulunan, İzmit kazası Ermenileri ile ilgilidir.

İZMİT KAZASI VE ERMENİLER

İzmit ve çevresinde, 1523 tarihli tapu tahrir defterlerine göre, Ermeni nüfus bulunmamaktaydı. Ermeni nüfusun bölgeye XVI. Yüzyılın sonlarından itibaren, Karabağ, Revan, Adana, Harput, Eğin, Kütahya, Sivas, Erzurum, Palu ve Kemah'tan geldikleri kabul edilmektedir. Ermeniler İzmit kazası dahilinde, İzmit şehrinin yanısıra, Bahçecik, Döngel, Yuvacık (Ovacık), Arslanbey, Dağköy, Akmeşe ve Haskal köylerine yerleşmişlerdir.²

İzmit müstakil sancağı, 1912 (R. 1328) tarihli devlet salnamesine göre İzmit (merkez), Adapa-

* Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, nejdet.bilgi@gmail.com

1 Savaş dönemi yargılamaları hakkında bkz. Yusuf Sarınoy, 24 Nisan 1915'te Ne Oldu? Ermeni Sevk ve İskanının Perde Arkası, İstanbul, 2012, s. 233-259.

2 Oğuz Polatel, İzmit Kazası Ermenileri'nde Dinsel Yapı ve Eğitim Faaliyetleri (1839-1915), KÜ SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2010, s. 12; Nedim İpek, "Kocaeli'de Göç ve İskan", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ed. Haluk Selvi, M. Bilal Çelik, Kocaeli 2015, s. 1262.

zarı, Geyve, Karamürsel, Kandıra ve Yalova olmak üzere 6 kazadan oluşmaktadır.³ Konumuzla ilgili İzmit merkez kazasında ise, 121 köyü bulunan Nefs-i İzmit dışında, 39 köyü bulunan Ermişe ve 29 köyü bulunan Bağçecik nahiyeleri bulunmaktadır.⁴ 1914 yılı Osmanlı resmi nüfus istatistiğine göre, İzmit sancağı; İzmit (merkez), Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Geyve, Yalova ve İznik olmak üzere, toplam 7 kazadan oluşmaktadır.⁵ 1333-1334 (1917-1918) tarihli Devlet Salnamesi'nde de durum aynıdır.⁶ Yani kazalar itibarıyla savaş öncesi dönemden farklı değildir. Ayrıntıda farklılıklar bulunmakla beraber, salnamede belirtilmemektedir. Bunları kabaca şöyle tespit edebiliyoruz: Devlet Salnamesi'ne göre, 1911 yılında İzmit müstakil sancağınının merkezi olan İzmit kazası; Nefs-i İzmit, Ermişe ve Bağçecik nahiyelerinden oluşmaktadır.⁷ 1916 yılında bunlara ek olarak, İzmit kazasına bağlı Derbend nahiyesinin kurulduğu bilgisi bulunmaktadır.⁸ Ancak, 1919'daki yargılama sürecinde, nahiyenin ilk müdürü olarak görev yapan Vecihi Bey, Derbend nahiyesinin tehcirden birkaç ay önce kurulduğunu belirtmiştir.⁹ Tehcir Ağustos 1915 başında başladığına göre, bu ifadeden hareketle nahiyenin kuruluşunun Nisan-Mayıs ayları olması muhtemel görünüyor. Ama kesin olan şudur: Tehcir sırasında İzmit kazasına bağlı bir de Derbent nahiyesi¹⁰ ve başında da Vecihi Bey adında bir müdürü bulunuyordu.

Tablo 1- İzmit kazası 1914 nüfus dağılımı:

Cemaatler	Nüfus	Oran
Müslüman	40.403	56,51
Ermeni	24.321	34,02
Rum	5.226	7,31
Protestan	1.078	1,51
Yahudi	307	0,43
Yabancı	145	0,20
Keldani	8	0,01
Süryani	3	0,00
Latin	3	0,00
Toplam	71.494	99,99

Sancağın merkezi olan İzmit kazasının, 1914 yılı Osmanlı resmi nüfus istatistiğine göre, toplam nüfusu 71.494'tü. Bu toplam nüfusun 40.403'ü Müslüman, 5.226'sı Rum, 23.873'ü Gre-

3 1328 Sene-i Maliye Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Altmışyedinci sene, Dersaadet 1328, s. 849.

4 1328 Sene-i Maliye Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, s. 846.

5 Kemal H. Karpat, Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics, Wisconsin 1985, s. 184.

6 1333-1334 Sene-i Maliye Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Altmışsekizinci sene, Dersaadet 1334, s. 729-731.

7 1327 Sene-i Maliye Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Altmışaltıncı sene, Dersaadet 1327, ss. 834-837.

8 Enis Şahin, Sinan Demirağ, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli ve Çevresindeki Mülki Yapılanma Çalışmalarına Genel Bir Bakış", Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, ed. Haluk Selvi, M. Bilal Çelik, Ali Yeşildal, Kocaeli 2016, s. 580.

9 "Divan-ı Harb'de: Nahiy Müdürlüğünün Muhakemesi", Alemdar, 30 Teşrinisani 1335, s. 3.

10 Vedat Turgut, Enis Şahin, "Derbend ve Çevresinde Mülki Yapılanma Çalışmaları ve Kartepe İlçesinin Teşekkülü", Kartepe Kitabı, I, ed. Işıl Altun, Kocaeli 2013, s. 401-403'e göre, 1923 yılında İzmit kazasında Derbend adıyla bir nahiyeye bulunmaktadır. 1925 yılında bu nahiyenin merkezinin Uzuntarla köyünde olmasından dolayı adını Uzuntarla olarak değiştirdiği belirtilmektedir.

goryen, 448'i Katolik olmak üzere 24.321'i Ermeni idi. Geri kalanı Protestan (1.078), Yahudi (307), Keldani (8), Süryani (3), Latin (3) ve Yabancı (145) nüfustu (Tablo I).¹¹ Bu tablodan çıkarılabilecek sonuç şudur: Savaş başladığında veya tehcir başladığında İzmit kazasında Gregoryen, Katolik ve Protestan olmak üzere yaklaşık 25.000 Ermeni nüfus bulunuyordu.¹² Bu tarihlerde kazaya bağlı Bahçecik'te ise yaklaşık 10.000 Ermeni nüfus bulunuyordu.¹³

İZMİT TEHCİRİ

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra, bağımsızlık veya özerklik peşinde koşan Ermeni örgütlerinin, devlete karşı, savaşın gidişatını dikkate alarak tutum belirledikleri söylenebilir. Bu tutum, İtilaf Devletleri'nin ve özellikle Rusya'nın, cephelerde aldığı mesafeye endekli olmakla beraber, görünürde ve söylemde devletin yanında bir görüntü sergileme şeklindeydi. Ancak, cephelerdeki durum Osmanlı aleyhine geliştikçe, Ermeni örgütleri daha açık bir tutumla İtilaf Devletleri safında yer almaya başlamışlardı. Bu yalnızca cephede sergilenen bir tutum değildi. Ülke içinde de, özellikle coğrafi konum itibarıyla stratejik noktalarda bu tutumun yansımaları olmuştu. Ordu güzergahlarında, ikmal yollarında ve başkente ve boğazlara yakın yerlerde yaratılan ve yaratılma ihtimali olan tehlikeler, devleti önlem almaya sevk etmişti. Bu önlem önceleri uyarı şeklinde iken, sonrasında Ermeni toplumunun önde gelenlerinin belli kentlerde toplanarak kontrol altına alınması şeklinde oldu.¹⁴ Ancak, Ermenilerin tutumunda değişiklik olmadı. Bu da tehcir olarak adlandırılan zorunlu göç ve iskan uygulamasının gündeme gelmesine yol açtı.¹⁵

Osmanlı'nın savaşa girmesiyle birlikte, ülke genelinde Ermeniler arasında bir hareketlilik görünür hale geldi. Bu da ister istemez güvenlik önlemlerini gündeme getirdi. Bu çerçevede İzmit Ermenileri ile ilgili alınan önlemleri, belgelere yansıdığı kadarıyla görebiliyoruz. Polis Müdür-i Umumisi imzasıyla 7 Kasım 1914 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda, İzmit'e bağlı Arslanbey, Döngel, Yuvacık, Bahçecik köylerinin tümüyle Ermenilerle meskun olduğu ve buralarda çok miktarda silah ve cephane bulunduğu kaydedilmiştir. Nezaret bunun üzerine, 15 Kasım tarihli bir yazı ile, İzmit Mutasarrıflığı'ndan gerekenin yapılarak sonucunun bildirilmesini istemiştir. İzmit Mutasarrıfı imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne verilen 26 Ocak 1915 tarihli cevapta ise, ilginç biçimde sadece belirtilen köylerde değil, Ermişe'deki kilisede dahi silahlar bulunduğu ihbar edildiği belirtilmektedir. Bu yüzden daha önce halktan silahları teslim etmeleri istendiği halde karşılık bulmadığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, arama kararı alınmasına rağmen bundan vazgeçildiği, şimdi de arama yapmak için birkaç tabur askere ihtiyaç duyulduğu ve faydadan çok zararı olacağı düşünülerek, uygun zamana ertelendiği bildirilmiştir.¹⁶ Bu uygun zamanın da, zorunlu olarak tehcirin hemen öncesinde ortaya çıktığını, Talat Paşa'nın hatıralarından öğreniyoruz.¹⁷

Tehcir kararından önce, Ermeni toplumunun önde gelenlerinin 24 Nisan 1915'te tutukla-

11 Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, I, Ankara 2005, s. 617, 675; Karpat, Ottoman Population, ss. 184-185.

12 Protestan nüfusun ekseriyetinin Ermeni olması muhtemeldir.

13 Polatel, İzmit Kazası..., s. 24.

14 Bkz. Sarıay, 24 Nisan 1915'te Ne Oldu?, ss. 183-200.

15 Nejdet Bilgi, Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in Yargılanması, Ankara 1999, ss. 24-38.

16 Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı (1878-1920), Ankara 2007, s. 106-108; 625-627.

17 Talat Paşa'nın Anıları, haz. Alpay Kabacalı, İstanbul 2007, s. 67.

arak İstanbul'dan Anadolu'nun çeşitli kentlerine zorunlu ikamete tabi tutulması sürecinde, İzmit de bu kentler arasında yer almıştır. Nitekim İzmit tehciri davasının duruşmaları sırasında bunlardan bazıları şahit olarak ifade vermişlerdir.

27 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan geçici kanunla savaş alanlarındaki, savaş alanlarına yakın bölgelerdeki veya ordunun ikmal güzergahlarındaki Ermenilerin, buldukları yerlerden topluca daha iç bölgelere göç ettirilerek yerleştirilmesi yoluna gidildi. Bu çerçevede başlangıçta İzmit gibi, ülkenin batı bölgelerindeki Ermenilerin tehciri düşünülmemişti. Fakat İtilaf donanmasının Çanakkale ve Karadeniz kıyılarına taarruzları, başkente çok yakın yerlerdeki Ermenilerin de göç ettirilmesini zorunlu kılmıştır. İzmit Ermenileri de bu çerçevede tehcire dahil edilmişlerdir. Nitekim dönemin Ermeni olaylarını ele alan resmi yayında, ülke içindeki Ermeni hareketleri anlatılırken, İzmit ve çevresindeki olaylar hakkında şu bilgiler verilmektedir:

Rus filosunun Ereğli'yi topa tutmaya yeltendiği sıralarda Adapazarı ve İzmit Ermenilerinin de derhal tebdil-i vaziyetle casusluğa çalıştıkları görüldü. Bilhassa Adapazarı'nda Rusların birkaç güne kadar sahile dökecekleri asker ile borularını, trampetlerini çalarak gelecekleri ve o zaman bir tek Türk bırakmayacaklarını açıktan açığa söylemeye ve yortu, eyyam-ı mukaddeselerinden biri değil iken bombardıman teşebbüsü günü evlerde toplanarak çalgılarla icra-yı şadmaniye başladılar.

Hükümet Payitaht'ın yanında demek olan bu havalide bu kadar açık ve sarih harekate intizar etmiyordu. Şu ahval üzerine tahkikata mecbur oldu. Neticede: Yalnız Adapazarı'nda birkaç tanesi Adapazarı'nı tamamen berhava etmeye kafi yerli ve ecnebi mamulatından fitilli, memeli yüzlerce bombalar, mavzer, gra, son sistem tüfekler, dinamit, mavzer, Karadağ tabancaları, suret-i mahsusada imal ettirilmiş asker ve jandarma elbiseleri, binlerce cephane ve mühimmat, bomba imaline mahsus alat ve edevat, ecza, dinamit fitilleri elde edildi.

Taharriyat İzmit'e teşmil olundu. Orada da yüzlerce esliha, on onbeş kadar müthiş kuvve-i tahribiyeyi haiz memeli bombalar, Arslanbey, Ovacık, Bahçecik Ermeni karyelerinden birçok gra, manliher, mavzer ve Ermenilerin en büyük ruhban mektebini havi bulunan Ermişe nahiyesindeki mekteb kilisesinin başrahip odasından gayet cesim ve aynı zamanda kuvve-i tahribiyesi pek büyük üç dört bomba ile dolaplarından birçok esliha ve cephane çıkarıldı. Gerek merkez ve gerek Adapazarı'nda derdest olunan ihtilal heyeti erkan-ı mühimmesinin ifadatından Ruslar tarafından Karadeniz'de Sakarya nehri ağzına asker çıkarıldığı zaman bu bombaları asker bulunan mahallerde istimal, katliam icra ve askerlerin elbiselerini biliktisa asker kıyafetine girerek ordu-yı hümayunun hareketini eşkal eylemek, hükümeti şaşırtmak için tertibat-ı mahsusa yapıldığı ve teşkilatın İlan-ı Hürriyet'i müteakib defaatle İstanbul'dan, Bulgaristan'dan suret-i mahsusada gönderilen komite rüesasını ve bilhassa Pandoht nam-ı müstearını taşıyan şahıs tarafından icra edildiği ve merhum Pandoht vasıtasıyla Adapazarı'nda Dökmeci Horen Viramyan'a muhtelifülcins müdhış bombalar imal ettirilerek bunlardan birçoklarının merhum Pandoht tarafından başka tarafa nakil olduğu ve mevcut külliyetli esliha ile cephanenin Sabah Gülyan ve refikleri tarafından İstanbul'da Mahmud Paşa'da Çorapçı Hanı civarındaki silahçı mağazası sahibi Agob marifetiyle buralara naklolunduğu anlaşılmıştır.

İzmit ve civarı ve alelhusus Bahçecik komitece pek ileri gitmiş komite rüesasının en mühim cevalangahı olmuşdu. İstanbul'da Taşnaksutyun'u, bunların naşir-i efkârı olan Azadamard'ı yaşatan, komitenin her türlü teşebbüsünde ilk evvel önyak olan bu liva ile Hüdavendigâr vilayeti şubeleri idi. Adapazarı komitecilerine gelince, bunların vaziyeti İlan-ı Meşrutiyet'ten birkaç sene sonra Ermeni harflerinin mucidi olan Sahak, Mesrob isimlerindeki a'zanın yevm-i mahsusu dolayısıyla Adapazarı'nda çıkar-

dıkları, birkaç jandarma ve polis şehadetiyle neticelenen vukuat hemen her gün birbirini veli eden taşkınlıklar, İslamların izzet-i nefislerini cerihadar edecek tecavüzler ile malumdur.

Tertibat-ı isyanîyenin meydana çıktığını gören komite rüesası çeteler teşkil ile etrafa ve Bahçecik, Yalova üzerinden Bursa hududuna doğru dağıldılar. "Ahali-i İslamiye'ye şiddetle taarruza başladılar. Bunlara amele taburlarında bulunan Ermeni efrad da firar ederek iltihaka, firar etmeyenler de ellerinden geldiği kadar muavenete giriştiler." Her tarafta kama ve tüfekle katledilmiş, baltalarla parçalanmış İslam cesetleri görülmeye başladı. Bilhassa, İzmit merkezine tabi Kullar karyesinden Boşnak Malik, Abdülhamid oğlu Ali, ondört yaşında Ali oğlu Seyid, Umran oğlu Abdülğani, oğlu Me-cid; Abdullah oğlu Hüseyin, Bekir oğlu İsmail, Osman baltalar ile bu çeteler tarafından parçalandı.¹⁸

4 Ağustos 1915 tarihinde Nazır Talat imzasıyla İzmit Mutasarrıflığı'na gönderilen bir şifre telgrafta, liva dahilindeki Ermenilerle rin ihracından vazgeçilerek, miktarlarının bildirilmesi istenmiştir.¹⁹ Fakat aynı gün, bu telgrafın ardından bir telgraf daha gönderilerek, bütün Ermenilerin ihraç edilmesi, yalnız Adapazarı, İzmit ve Bahçecik Ermenilerine biraz müsaade verilmesi, sürenin sona ermesinden sonra sevk edilmeleri istenmiştir.²⁰ Belgelerdeki bu bilgiler, 1919 yılındaki mahkeme sürecindeki bilgilerle ilişkilendirildiğinde, tehcir tarihi biraz daha açıklık kazanmaktadır. Divan-ı Harb-i Örfî'de İzmit Tehciri Davası görülürken, tehcir sırasında Bahçecik nahiyesi müdürlüğü yapan Ali Şuuri Bey'in verdiği ifadeye göre, Bahçecik'te tehcir 6 Ağustos 1915 (24 Temmuz 1331) tarihinde başlamıştır.²¹ Ermeni kaynaklarında da tehcir için 6-9 Ağustos tarihleri verilmekle beraber, 13-15 Ağustos tarihleri de anılmaktadır.²² Ali Şuuri Bey ayrıca, Hapishane-i Umumi Müdürü İbrahim Bey'in geniş yetkilerle silahları toplamaya geldiği bilgisini de vermektedir.²³ Mahkemenin başka bir duruşmasında, şahitler tarafından İbrahim Bey'in tehcir başlamadan 15 gün önce gelerek silahları topladığı ifade edilmiştir.²⁴ Buna göre, İbrahim Bey'in silahları toplamaya geldiği tarihin 22-23 Temmuz 1915'lere denk düştüğü söylenebilir. Resmi yayından aktarılan bilgilerdeki silah araması da bu olsa gerektir. Yine mahkeme safahatında verilen ifadelerden anlaşıldığına göre, İzmit civarına tehcir emri geldiğinde Ermenilere 24 saat mühlet verilmiştir. Ancak, istekleri üzerine bu süre 48 saate çıkarılmıştır.²⁵ Dolayısıyla 4 Ağustos tarihli belgede sözü edilen müsaadenin de bu 48 saatlik mühlet olduğu anlaşılıyor. Bu sürenin de bitimi 6 Ağustos'a denk düştüğüne göre, hem mahkemede söylenen ve hem de Ermeni kaynaklarından aktarılan tarih de resmi belgedeki tarihle uyuşmuş oluyor. Fakat resmi yazışmalarda tarih sorunu yine de bitmiyor. Dahiliye Nezaretî'nden 9 Ağustos 1915 tarihinde İzmit Mutasarrıflığı'na gönderilen acele ibareli şifreye göre,

18 Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi İlan-ı Meşrutiyetden Evvel ve Sonra, İstanbul 1332, ss. 225-227. Bu bilgilerin özetlenerek dönemin Dahiliye Nazırı tarafından ifadesi için, bkz. Talat Paşa'nın Anıları, s. 67. Kullar köyünde katl edilenlerin, Ermişe nahiyesindeki ruhban okulunda, Bahçecik, Arslanbey ve Yuvacık'ta ele geçen silahların, fotoğrafları için bkz. Ermeni Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi Tesavir ve Vesaiik, Albüm Numro 1 ve 2, [yty] s. 19, 34, 38, 39.

19 Bekir Günay, Ermeni Tehciri İzmit 1914-1920, Ankara 2002, s. 95.

20 Günay, Ermeni Tehciri İzmit, s. 94,136.

21 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", Alemdar, 28 Teşrinisani 1335, s. 2.

22 Raymond Kevorkian, Ermeni Soykırımı, Çev. Ayşen Taşkent Ekmekçi, İstanbul 2015, s. 783-784.

23 "Divan-ı Harb'de Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", Alemdar, 4 Kanunievvel 1335, s. 3.

24 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 23 Kanunisanı 1920, s. 2. R. Kevorkian, Jandarma Komutanı olarak andığı İbrahim Bey'in 15 Temmuz'da 200 askerle Arslanbey köyünü kuşatarak tehciri başlattığını ve ardından da Teşkilat-ı Mahsusa'ya bağlı Çerkezlerin köyü yağmaladığını yazmaktadır. Kevorkian'ın metin içinde verdiği iki ayrı tehcir tarihine bunu da eklemek gerekir. Ancak 15 Temmuz muhtemelen silah aramasının başladığı tarihtir. Kevorkian Bahçecik'ten (Bardizag) söz ederken bu kez İbrahim Bey'i İttihad ve Terakki delegesi olarak Temmuz başında buraya geldiğini ve Arslanbey'de savurduğu tehditleri burada da tekrarladığını söylerken takdim tehcir yaptığını da farketmemiş görünüyor. Kevorkian'ın bu kadar açık ve dar alandaki tarihleri, olayları ve isimleri çelişkili biçimde sunması dikkat çekici. Kevorkian, Ermeni Soykırımı, s. 782-784.

25 "Divan-ı Harb'de: Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", Alemdar, 30 Teşrinisani 1335, s. 3.

Adapazarı, İzmit ve Bahçecik Ermenileri için, bir hafta süre verilerek, sevk edilmelerinin daha önce bildirildiği belirtilmiş, bunun gereğinin yapılması ve verilen sürenin dolmasından sonra sevkiyatın gerçekleştirilmesi istenmiştir.²⁶ Bu uyarıdan ve mahkemede verilen bilgilerden, göç edecek Ermenilere resmi yazıda bir hafta mühlet verilirken, yerel yöneticilerin bunu önce 24 saat, sonra da 48 saat şeklinde uyguladıkları anlaşılıyor.

Dahiliye Nezareti, aralarında İzmit sancağının da bulunduğu tehcire tabi vilayet ve sancaklara gönderdiği yazılarla, sevk edilen Ermenilerin borç ve alacaklarının tesviyesini,²⁷ Emval-i Metruke Komisyonları marifetiyle mallarının korunmasını, mal ve eşyalarının ellerinden ucuza alınmasına müsaade edilmemesini, istedikleri mal ve eşyaları yanlarında götürmelerine izin verilmesini,²⁸ din değiştirenlerin, evlenenlerin ve çocukların şahsi mülklerinin korunmasını²⁹ istemiştir. Zorunlu göçün muhtemel yolsuzluklara ve kötü muameleye yol açmamasına çalışılmıştır. Hatta Dahiliye Nazırı imzasıyla 29 Ağustos 1915 tarihinde vilayet ve sancaklara gönderilen bir şifreli yazı ile, Ermenilerin sevkiyatının amacı belirtilerek, bunun dışına çıkanların cezalandırılması istenmiştir. Bu yazıya göre, "*Ermenilerin buldukları mahallerden ihraçlarıyla tayin olunan menâtika sevklarından hükûmetçe muntazar olan gâye bu unsurun hükûmet aleyhine teşebbüsât ve faaliyetde bulunamamalarını ve bir Ermenistan hükûmeti teşkili hakkındaki âmâl-i milliyelerini takib edemeyecek bir hâle getirilmelerini te'min esasına ma'tûf*"tur.³⁰ Bu uyarının tehcirin asıl amacının dışına taşması ihtimali üzerine yapıldığı açıktır. Bütün uyarılara ve önlemlere rağmen, kötü muamele ve yolsuzlukların meydana gelmesinin engellenemediği, 1915-1916 ve 1919-1920 yargılamaları ile sabittir.

İzmit Mutasarrıfı imzasıyla 17 Eylül 1915 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen cevabi yazıda, İzmit sancağının merkez ve bağlı birimlerinde bulunan, 58 bin civarındaki Ermeni nüfusun, tamamen sevk edilmiş olduğu ve liva dahilindeki istasyonlarda da toplanmış Ermeni bulunmadığı bildirilmiştir.³¹ Bu yazıdan da açıkça anlaşılacağı üzere, İzmit sancağındaki ve dolayısıyla konumuz olan İzmit kazasındaki Ermenilerin tamamı, tehcir kapsamında göç ettirilmişlerdir. Yayınlanan arşiv belgelerine göre, sevk edilen İzmit Ermenilerinin bir kısmının, çeşitli Anadolu şehir ve kasabalarında sevk edilmek üzere bekletilmekte olduğu³², bir kısmının da 1916 Şubat başlarından itibaren sevk yerleri olan Deyr-i Zor'a ulaştıkları anlaşılmaktadır.³³ İzmit Ermenileri büyük ölçüde Eskişehir, Konya ve Pozantı üzerinden Rakka, Meskene, Deyr-i Zor, Musul ve Bağdat'a gönderilmişlerdir.³⁴ İzmit Ermenileri sevk edildikten bir süre sonra, bazılarının geri döndükleri tespit edilince, 5 Aralık 1915 tarihinde İzmit mutasarrıflığına bir yazı gönderilerek, Dahiliye veya Harbiye Nezaretlerinin izni olduğunu gösterir belgesi olmadan geri dönenlerin, sevk edildikleri yerlere gönderilmesi istenmiştir.³⁵

Tehcir uygulamalarının yapıldığı tarihlerde ortaya çıkan öldürme ve yolsuzluk şikayetleri üzerine, Dahiliye Nezareti'nin Sadarete gönderdiği tezkireyi ele alan Meclis-i Vükela, 29 Eylül 1915 tarihinde bu şikayetlerin incelenmesine, suçluların yargılanmasına ve bazı vilayet ve san-

26 Ermenilerin Sevk ve İskanı, s. 207, 761.

27 Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), Ankara, 1994, s. 75.

28 Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 75-76.

29 Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 117, 436.

30 Ermenilerin Sevk ve İskanı, s. 227, 791; Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 87, 389.

31 Ermenilerin Sevk ve İskanı, s. 253, 819.

32 Ermenilerin Sevk ve İskanı, s. 256.

33 Ermenilerin Sevk ve İskanı, s. 349-351,

34 Kevorkian, Ermeni Soykırımı, s. 783.

35 Bülent Bakar, Ermeni Tehciri, Ankara, 2009, 105.

caklara inceleme heyetleri gönderilmesine karar vermiştir.³⁶ Nazır Talat Bey'in 28 Eylül 1915 tarihli yazısında Ermenilerin sevkleri sırasında memur ve ahaliden bazılarının kanuna aykırı hareketlerini yerinde incelemek ve suçluları Divan-ı Harblere göndermek üzere, bazı vilayet ve sancaklara heyetler gönderilmesinden söz edilmektedir. Bu heyetlerin gideceği yerler arasında, İzmit sancağı da bulunmaktadır.³⁷ Nitekim, Mayıs 1916'ya kadar İzmit sancağında tehcir sırasında işlenen suçlardan yargılananların sayısı 28'dir.³⁸

Dahiliye Nezaretinden, aralarında İzmit sancağının da bulunduğu yerlere gönderilen 1 Eylül 1915 tarihli yazı ile, Ermenilerin sevk yerlerine bir an önce gidebilmeleri için, gereğinin yapılması isteniliyor ve masraflar için nereye ne miktar para gönderildiği de belirtiliyor. Buna göre, İzmit sancağına 100.000 kuruş gönderilmiştir.³⁹ Dahiliye Nazırı Talat Bey'in 22 Mart 1917 tarihinde vilayet ve sancaklara bildirdiğine göre, sevk ve iskan işlerine harcanmak üzere İzmit sancağına bu tarihe kadar 500.000 kuruş yardımda bulunulmuştur.⁴⁰

Tehcir uygulaması, 27 Ekim 1915 tarihinde vilayet ve sancaklara Nazır Talat imzasıyla gönderilen yazı ile, sevk için yola çıkarılanlar hariç durdurulmuştur.⁴¹ 15 Mart 1916 tarihinde, yine Nazır Talat imzasıyla vilayet ve sancaklara gönderilen bir yazı ile, askeri veya idari herhangi bir gerekçeyle, Ermenilerin sevk edilmeyeceği duyurulmuştur.⁴² Savaşın sonlarına doğru, 22 Ekim 1918 tarihinde de sevk edilen Ermenilerin yerlerine geri dönmelerine müsaade edilmesi kararlaştırılmıştır.⁴³ Nitekim Ekim 1918 sonlarına kadar geri dönen 25.000 Ermeni arasında, İzmit Ermenileri de bulunmaktadır.⁴⁴ Dahiliye Nazırı imzasıyla vilayet ve sancaklara gönderilen 20 Kasım 1918 tarihli yazıya göre, Bahçecik Ermenilerinin tamamı yerlerine iade edilmiş ve Ermişe Darüleytami da ilgililere teslim edilmiştir.⁴⁵ 20 Aralık 1918 tarihine kadar İzmit Ermenilerinden 9.526'sı yerlerine dönmüşlerdir.⁴⁶ Şubat 1919 itibarıyla yerlerine iade edilen İzmit Ermenilerinin sayısı 13.670'e ulaşmıştır.⁴⁷ Ermenilerin geri dönüşüyle birlikte, mallarının iadesi meselesi de gündeme gelmiştir. Mahalli yönetimlerin bu konuda nasıl davranacakları da pek açık değildi. Nitekim İzmit mutasarrıflığı, 21 Kasım 1918 tarihinde bir yazıyla Bahçecik'e dönen Ermenilerin evlerini henüz teslim alamadıklarını öğrenmiş ve inceleme başlatılmasını istemiştir.⁴⁸ 25 Mayıs 1919'da İzmit mutasarrıflığına çekilen telgrafta, Ermeni ve Rumlara ait işlemleri incelemek üzere bir İngiliz subayı ile mülkiye müfettişlerinin gönderileceği bildirilmektedir.⁴⁹ Ancak 1920 yılına kadar ne kadar Ermeni nüfusun geri döndüğü açıklık kazanmış değildir.

MAHKEME VE DURUŞMALAR

İzmit Tehciri Davası diğer önemli tehcir davaları gibi İstanbul'da görüldü. Tehcir davalarına

36 Ermenilerin Sevk ve İskanı, s. 276-277, 853-854.

37 Bakar, Ermeni Tehciri, s. 128.

38 Sarıay, 24 Nisan 1915'te Ne Oldu?, s. 248.

39 Bakar, Ermeni Tehciri, s. 109.

40 Bakar, Ermeni Tehciri, s. 110-111.

41 Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 75-76.

42 Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 134-135, 462.

43 Bakar, Ermeni Tehciri, s. 169.

44 Bakar, Ermeni Tehciri, s. 174.

45 Ermenilerin Sevk ve İskanı, s. 401-402, 1017.

46 Bakar, Ermeni Tehciri, s. 183, 184.

47 Bakar, Ermeni Tehciri, s. 190.

48 Bakar, Ermeni Tehciri, s. 202.

49 Bakar, Ermeni Tehciri, s. 207.

bakmak üzere ilk Divan-ı Harb-i Örfi 16 Aralık 1918'de İstanbul'da kurulmuştu. Kısa bir süre sonra ülkenin başka bölgelerinde de yeni Divan-ı Harb-i Örfiler kurulunca (8 Ocak 1919) her birinin sorumluluk alanını belirleme sorunu ortaya çıkmıştı. Nitekim 21 Ocak 1919'da ilgili bakanlıklara gönderilen bir yazı ile duruma açıklık getirildi. Bu meyanda İstanbul Divan-ı Harb-i Örfisi'nin sorumluluk alanı, İstanbul vilayeti ile Çatalca ve İzmit sancakları olarak belirlenmiştir.⁵⁰

İzmit Tehciri Davası, İstanbul'da Esad Paşa'nın başkanlığındaki Divan-ı Harb-i Örfi tarafından görüldü. Bu mahkeme bazan İstanbul/Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi, bazan Tehcir Divan-ı Harb-i Örfisi ve en son da Birinci Divan-ı Harb-i Örfi şeklinde anılmıştır.

İzmit Tehciri Davası olarak adlandırılan bu dava, dönemin basınında, "İzmit Tehciri Muhakemesi", "Nahiye Müdürleri Davası", "Derbend ve Bahçecik Tehcirleri Muhakemesi", "Vecihi ve Şuuri Beylerle Rûfekasının Muhakemeleri", "Derbend ve Bahçecik Tehcirleri" gibi adlarla anılmıştır. İlk duruşması 27 Kasım 1919 tarihinde gerçekleştirilen davanın⁵¹, son duruşması 29 Şubat 1920'de yapılmıştır. Tespit edilen toplam duruşma sayısı ise 16'dır (Tablo - II).⁵²

Tablo II- İzmit Tehciri Davası duruşma tarihleri

1. Duruşma: 27 Kasım 1919	9. Duruşma: 31 Ocak 1920
2. Duruşma: 29 Kasım 1919	10. Duruşma: 7 Şubat 1920
3. Duruşma: 3 Aralık 1919	11. Duruşma: 14 Şubat 1920
4. Duruşma: 7 Aralık 1919	12. Duruşma: 17 Şubat 1920
5. Duruşma: 10 Aralık 1919	13. Duruşma: 19 Şubat 1920
6. Duruşma: 18 Aralık 1919	14. Duruşma: 24 Şubat 1920
7. Duruşma: 4 Ocak 1920	15. Duruşma: 25 Şubat 1920
8. Duruşma: 22 Ocak 1920	16. Duruşma: 29 Şubat 1920

MAHKEME HEYETİ

İstanbul Divan-ı Harb-i Örfisi heyeti, mahkemenin kurulduğu tarihten itibaren sürekli değişikliklere uğramıştır.⁵³ Bu davayı gören mahkeme ve heyetinin, İzmit Tehciri Davası'nı görmeye başlamadan önceki son şekli, 26 Ağustos 1919 tarihli irade-i seniye ile belirlenmiştir. Buna göre, Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi ile Erkan Divan-ı Harbi heyetlerinin usulen değiştirilmeleri gerekmiş ve Divan-ı Harb-i Örfi başkanlığına Beşinci Kolordu eski kumandanı Erkan-ı Harbiye Mirlivalarından Ahmed Esad Paşa, azalıklarına Dokuzuncu Kolordu eski kumandanı Erkan-ı Harbiye Mirlivası İhsan, Mülga Altıncı Ordu açığında Erkan-ı Harbiye Mirlivası Receb,

50 Bilgi, Ermeni Tehciri, s. 67-68.

51 Kevorkian, Ermeni Soykırımı, s. 1106'da davanın 15 Ocak 1920'de başladığını yazmaktadır. Oysa bu tarihe kadar 7 duruşma yapılmıştır. Üstelik 15 Ocak'ta duruşma yapıldığına dair başka hiçbir yayında bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle Kevorkian'ın atıfta bulunduğu 16 Ocak tarihli La Renaissance'ın dikkatlice yeniden incelenmesi gerekir.

52 Taner Akçam, "Divan-ı Harb-i Örfi'de Görülen Davaların Listesi: Ermeni Tehciri ve Öldürmeler ile İlgili Davalar", Der. Vahakn N. Dadrian – Taner Akçam, "Tehcir ve Taktik" Divan-ı Harb-i Örfi Zabıtları İttihad ve Terakkî'nin Yargılanması 1919-1922, İstanbul 2008, s. 165-166'da davanın duruşma tarihlerini verirken, 13 Aralık ve 20 Ocak tarihlerinde de duruşma yapıldığını belirtmekle beraber, gösterilen gazetelerde ve diğerlerinde sözü edilen davalar İzmit Tehciri Davası değildir. Ayrıca Akçam, 31 Ocak tarihli duruşmayı 30 Ocak olarak göstermektedir.

53 Bu mahkemenin Esad Paşa'dan önceki geçirdiği safhalar için bkz. Bilgi, Ermeni Tehciri, ss. 69-74, 96-101, 126-130.

Hudeyde Fırkası eski kumandanı Erkan-ı Harbiye Mirlivası Ahmed Hamdi ve Usturumca Fırkası kumandanlığından emekli Erkan-ı Harbiye Mirlivası İsmail Hakkı Paşalar, aza mülazımlıklarına Erkan-ı Harbiye Miralaylarından Ahmed Refik ve İhtiyat sınıfından sınıf-ı muvazzafa nakliyle emekli Piyade Miralay Ahmed Necib Beyler tayin kılınmışlardır (Tablo III).⁵⁴ Bir gün sonra yani 27 Ağustos 1919 tarihli başka bir irade-i seniye ile Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi müstantiklerinden Haralambos Efendi azledilerek yerine Van Vilayeti İstinaf Mahkemesi eski azasından İsaî Hilmi Efendi tayin kılınmıştır.⁵⁵ Aradan birkaç gün geçtikten sonra, 31 Ağustos 1919'da mahkeme azalarından Erkan-ı Harbiye Mirlivası Ahmed Hamdi Paşa, Ankara'daki Yirminci Kolordu kumandanlığına tayin olunmuştur.⁵⁶ Yerine aynı tarihte Tedkik-i Seyyat Komisyonu'na memur Emekli Erkan-ı Harbiye Miralay Neşet Bey tayin edilmiştir.⁵⁷

Tablo III- Ağustos 1919 Sonu İtibariyle Divan-ı Harb-i Örfi

Mahkeme Reisi	Mirliva Ahmed Esad Paşa
Aza	Mirliva İhsan Paşa
Aza	Mirliva Receb Paşa
Aza	Mirliva Ahmed Hamdi Paşa
Aza	Mirliva İsmail Hakkı Paşa
Aza Mülazımı	Miralay Ahmed Refik Bey
Aza Mülazımı	Miralay Ahmed Necib Bey

23 Eylül 1919 tarihinde, Erkan Divan-ı Harbi aza mülazımı Erkan-ı Harbiye Miralay Süleyman Şakir Bey, Tehcir Divan-ı Harb-i Örfisi aza mülazımlığına tayin kılınmıştır.⁵⁸ Aynı gün, İstanbul Divan-ı Harb-i Örfi azalığında müstahdem Binbaşı Hamid Asaf Efendi, Bursa Tehcir Divan-ı Harb azalığına tayin olunmuştur.⁵⁹ Yalnız bu son tayinin İstanbul Divan-ı Harb-i Örfisi adını taşıması, bunun Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi ile aynı mahkeme olmadığını düşündürmektedir. Nitekim mahkeme üyeleri arasında bu isim yer almamaktadır.

23 Eylül 1919 tarihinde Tehcir Divan-ı Harb-i Örfisi aza mülazımı Piyade Miralay Necib Bey bu görevinden affını isteyerek emekliye ayrılmıştır.⁶⁰ Burada da Tehcir Divan-ı Harb-i Örfisi adı kullanılmıştır. Fakat konumuz olan Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi ile aynı olduğu, Miralay Necib Bey'in aza mülazımı olmasından anlaşılmaktadır. 28 Eylül 1919'da İdare-i Örfiye Kararnamesi'ne eklenen konuları içeren kararname mucibince, Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi Müddeiiumumiliğine Dersaadet İstinaf Mahkemesi azasından Şevket ve Müddeiiumumi muavinliğine Beyrut İstinaf Mahkemesi azasından Halil Hilmi ve Müstantıklıklarına Ayıntab İstinaf mahkemesi müddei-i umumiliğinden müstafi Osman Remzi ve Haleb Mebus-ı sabıkı Artin ve Suriye İstinaf mahkemesi azasından Süleyman ve Van İstinaf mahkemesi azası sabıkasından İsaî Hilmi, Divan-ı Harb-i Örfi heyet-i tahkikiyesinden İstanbul ve Mülhakatı Sulh Hakimi Hamid ve Beyoğlu Bidayet Mahkemesi azasından Misak ve Dersaadet Bidayet Mah-

54 Takvim-i Vakayî, Nr. 3637, 31 Ağustos 1335, s. 1.

55 Takvim-i Vakayî, Nr. 3637, 31 Ağustos 1335, s. 1.

56 Takvim-i Vakayî, Nr. 3642, 10 Eylül 1335, s. 1.

57 Takvim-i Vakayî, Nr. 3642, 10 Eylül 1335, s. 2.

58 Takvim-i Vakayî, Nr. 3657, 28 Eylül 1335, s. 1.

59 Takvim-i Vakayî, Nr. 3657, 28 Eylül 1335, s. 2.

60 Takvim-i Vakayî, Nr. 3659, 30 Eylül 1335, s. 3.

kemesi müddeiumumi muavinlerinden Sakıb ve Beyoğlu Bidayet Mahkemesi müddeiumumi muavinlerinden Sadi Beyler, önceki görevlerine iade edilmiştir.⁶¹

13 Ekim 1919'da Mirliya Esad Paşa başkanlığında toplanan Birinci Divan-ı Harb-i Örfi azasından Mirliya Receb Paşa ve mütekaid Miralay Neşet Bey ile aza mülazımı Miralay Ahmed Refik Bey'in memuriyetlerine son verilmiş ve bunların yerlerine Ümera Divan-ı Harbi azasından ve mütekaidinden Mirliya Mustafa Kerimi Paşa ile yine aynı mahkemenin aza mülazımı Miralay Süleyman Şakir Bey azalığa ve daha önce Beyrut Divan-ı Harb-i Örfisi'nde bulunmuş olan Piyade Kaymakamı İbrahim Edhem Bey de aza mülazımlığına tayin edilmişlerdir.⁶²

19 Ekim 1919 tarihli bir irade-i seniyeye göre, 23 Eylül 1919 tarihinde neşr ve ilan olunan 18 Eylül 1919 tarihli kararname⁶³ mucibince, idare-i örfiye bulunan yerlerden Dersaadet'te üç ve Tekfurdağı, Bursa, Çine ve Samsun'da birer İdare-i Örfiye Divan-ı Harbi oluşturulmuştur. Bu çerçevede konumuz olan Dersaadet Birinci İdare-i Örfiye Divan-ı Harbi'nin reis, aza ve aza mülazımları da şu şekilde belirtilmiştir: Reis Erkan-ı Harbiye Mirlivası Ahmed Esad Paşa, Azalar Erkan-ı Harbiye Mirlivası İhsan Paşa, Erkan-ı Harbiye Mirlivası Mustafa Kerimi Paşa, Erkan-ı Harbiye Mirlivası İsmail Hakkı Paşa ve Erkan-ı Harbiye Miralay Süleyman Şakir Bey, Aza Mülazımları Erkan-ı Harbiye Miralay Şükrü Bey ve Piyade Kaymakamı İbrahim Edhem Bey (Tablo IV).⁶⁴ Bu durumda, yapılan son düzenleme ile mahkeme üyeleri arasında öncekilerden farklı olarak, sadece Aza Mülazımı Erkan-ı Harbiye Miralay Şükrü Bey bulunmaktadır. Bunun dışındakiler aynen korunmuşlardır. Fakat değişiklikler bununla son bulmamıştır. 7 Aralık 1919 tarihli irade-i seniye ile mahkemenin Aza Mülazımı Erkan-ı Harbiye Miralay Şükrü Bey Samsun Divan-ı Harb-i Örfi başkanlığına getirilmiştir.⁶⁵ 10 Aralık 1919 tarihli irade-i seniye ile, DHÖ'nin devair-i istintakiyesi işlerinin mevcut dört müstantıktan ikisi ile idaresinin mümkün olduğu anlaşıldığından Müstantık Osman Remzi ve İsaî Hilmi Efendilerin memuriyetlerine son verilmiştir.⁶⁶

61 Takvim-i Vakayî, Nr. 3661, 2 Teşrinievvel 1335, s. 1.

62 Takvim-i Vakayî, Nr. 3673, 16 Teşrinievvel 1335, s. 1.

63 Takvim-i Vakayî, Nr. 3653, 23 Eylül 1335, s. 3-4.

64 Takvim-i Vakayî, Nr. 3679, 23 Teşrinievvel 1335, s. 1.

65 Takvim-i Vakayî, Nr. 3719, 10 Kanunievvel 1335, s. 1.

66 Takvim-i Vakayî, Nr. 3724, 16 Kanunievvel 1335, s. 2.

Tablo IV- Ekim 1919 Sonu İtibariyle Divan-ı Harb-i Örfi

Mahkeme Reisi	Mirliva Ahmed Esad Paşa
Aza	Mirliva İhsan Paşa
Aza	Mirliva Mustafa Kerimi Paşa
Aza	Mirliva İsmail Hakkı Paşa
Aza	Miralay Süleyman Şakir Bey
Aza Mülazımı	Miralay Şükrü Bey
Aza Mülazımı	Kaymakam İbrahim Edhem Bey

İzmit Tehciri Davası başladığında, müddeiumumilik/savcılık makamından Şevket Bey bulunuyordu. Yargılama sürecinde Şevket Bey'in yerine, yardımcısı Hilmi Bey'in de duruşmalara çıktığı olmuştur. Dönemin basınında, davanın makam-ı müdafaasında / savunma makamında, yani avukat olarak sadece Kuddusi Bey'in bulunduğu bilgisi verilmektedir.

YARGILANANLAR VE SUÇLAMALAR

Mahkeme başkanı ilk duruşmalarda sanıklara isnad olunan cürmün nehb, garet, tehcir ve irtişa olduğunu belirtti. Mahkeme kararına göre suçlama, İzmit livası merkezi ile Bahçecik nahiyesinden, Döngel ve Yuvacık köylerinden nakledilecek olan Ermenileri kablenakl/nakilöncesi darb ve işkence etmek, emval ve eşyasını gasb eylemek ve yine İzmit livasına bağlı Derbend nahiyesinin Arslanbey köyü Ermenilerini tehcir esnasında darb ve işkence ve mallarını nehb ve garet eylemektir.⁶⁷

Davada yargılananlar, Bahçecik Nahiyesi Müdürü Ali Şuuri⁶⁸, Derbend Nahiyesi Müdürü Vecihi, Arslanbey Jandarma Karakolu Kumandanı Süleyman Çavuş, Arslanbey Jandarma Karakolu ikmal efradından Gebzeli Mustafa oğlu Ahmed Çavuş, İzmit jandarma efradından İzmitli Kadri oğlu Hasan Efendi, Hacı Halid Ağa ve Hacı Salih Efendi tutuklu olarak, Derbend Nahiyesi Jandarma Takım Kumandanı firari Cemal Çavuş, Dersaadet Hapishane-i Umumi Müdür-i Sabıki firari İbrahim Bey ve Bahçecik Nahiyesi Jandarma Kumandanı firari Faik Çavuş ise giyaplarında yargılanmışlardır. Ancak, yargılama sürecini veren gazete haberlerinde Hacı Halid Ağa ve Hacı Salih Efendi'nin adları karar duruşmasına kadar hiç zikredilmemiştir. İlginç bir biçimde bu iki isim, karar duruşmasından yaklaşık 4 ay 11 gün sonra yayımlanan resmi kararda da yer almamışlardır. Resmi karar metninde yer alan isimlerin hepsi az veya çok cezaya çarptırılmışlardır.

67 Takvim-i Vakayî, Nr. 3900, 11 Temmuz 1336, s. 3.

68 Ali Şuuri Bey, 1890'da Balıkesir'de doğdu. Balıkesir idadesinin Rüşdiye kısmından, Bursa İdadisi'nden ve 1912 yılında da Mülkiye'den mezun oldu. Aynı yıl Selanik vali maiyetine atandı ve şehrin Yunan işgaline girmesiyle esir düştü. Altı ay tutsaklıktan sonra İzmit mutasarrıflığı maiyet memurluğuna atandı. 1914 yılı Mayıs'ında Bahçecik nahiyeye müdürü oldu. 1916 Ağustos'unda Ayancık kaymakamı, Temmuz 1917'de Kastamonu Polis Müdürü oldu. Mütareke'de Ermeni tehcirinden Esat Paşa başkanlığındaki Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılandı. Tahliyesinin ardından Balıkesir'e döndü ve Nisan 1920'de Müdafa-yı Milliye Merkez Heyeti üyesi seçildi. Birkaç ay sonra da Milli Hükümet tarafından Balya kaymakamlığına atandı. İvrindi cephesinde Yunanlılara esir düştü. Mudanya mütarekesinden sonra mübadele edilerek Haziran 1923'te ülkeye döndü 1923, 1927 ve 1931 seçimlerinde Balıkesir milletvekili seçilerek TBMM'de görev yaptı. 20 Temmuz 1934 tarihinde ani bir felç geçirek vefat etti. Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi TBMM – II. Dönem 1923-1927, III. Cilt, Ankara 1995, s. 455-456; Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi TBMM –IV. Dönem 1931-1935, II. Cilt, Ankara 1996, s. 85; Mücellidoğlu Ali Çankaya, "Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte" Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı), IV. Cild, Ankara 1968-1969, s. 1545.

Bu nedenle belki de bu iki isme, beraat etmiş oldukları için yer verilmemiş olabilir. Sonuçta davanın 7'si tutuklu, 3'ü firari olmak üzere toplam 10 sanığı bulunmaktadır (Tablo V).

Tablo V- İzmit Tehciri Davası'nın sanıkları

1. Bahçeçik Nahiyesi Müdürü Ali Şuuri Bey	6. Hacı Halid Ağa
2. Derbend Nahiyesi Müdürü Vecihi Bey	7. Hacı Salih Efendi
3. Arslanbey Jandarma Karakolu Kumandanı Süleyman Çavuş	8. Derbend Nahiyesi Jandarma Takım Kumandanı <i>firari</i> Cemal Çavuş
4. Arslanbey Jandarma Karakolu ikmal efradından Gebzeli Mustafa oğlu Ahmed Çavuş	9. Dersaadet Hapishane-i Umumi Müdür-i Sabıki <i>firari</i> İbrahim Bey
5. İzmit jandarma efradından İzmitli Kadri oğlu Hasan Efendi	10. Bahçeçik Nahiyesi Jandarma Kumandanı <i>firari</i> Faik Çavuş

ŞAHİTLER

Mahkeme ile ilgili haberlerde tüm detayların yer almadığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede şahitlerin çoğunun isimleri ve şahitlikleri tespit edilebilmekle beraber, tespit edilemeyenlerin de olabilceğini belirlemek gerekiyor. İlk iki duruşmadan sonra, sırasıyla tespit edilen şahitler şöyledir:

3. Duruşmada yazılı ifadesi okunan şahitlerden Tanaş Efendi, İbrahim Bey'in tutukluları dövdüğünü, İzmitli Karabet de İbrahim Bey'in 15 kadar Ermeni'yi hapsedtikten sonra jandarmalara dövdürttüğünü, Artin Kürekçiyan da yine İbrahim Bey'in kendisini tutuklayarak diğer tutuklularla birlikte jandarmalara dövdürttüğünü belirtmişlerdir.

4. Duruşmada yazılı ifade veren şahitler; Artin (Asadur): Önce Ali Şuuri Bey aleyhine ifade vermişse de, sonra gasp edilen eşyalarını bulduğu için Ali Şuuri Bey'den bir şikayeti olmadığını belirtmiştir. Diğer şahitler: İstapan, Murad Çavuş ve İzmit Polis Merkez Memuru Süleyman Fehmi Bey. Ayrıntı verilmemekle beraber bu üç şahidin de İbrahim ve Ali Şuuri Beyler aleyhinde, tehcir sırasında birçok Ermeni'yi darp ettiklerini ve eşyalarını yağmaladıklarını yazdıkları belirtilmektedir.

5. Duruşmada şahit olarak Agob Nişanyan Efendi dinlenmiştir. Nişanyan sanıkları tanımadığını, İzmit'e sevk edildiklerini ve oradan Konya'ya gönderildiklerini, İzmit'te iken İbrahim Bey'i gördüğünü söylemiştir. Aynı duruşmada şahit olarak Posta ve Telgraf Muhasebe ketebesinden Edvard Efendi de dinlenmiştir. Edvard, İzmit ve Eskişehir üzerinden Konya'ya sevk edildiğini, İzmit'te bir kiliseye kapatılarak darp edildiğini, fakat nahiye müdürleri hakkında bir şey bilmediğini söyledi. Duruşmada son olarak dinlenen şahit, Ali Şuuri Bey'in eşi mühtediye Hikmet Hanım oldu. Tehcirden, Müslüman olarak ve Ali Şuuri Bey'le evlenerek kurtulduğunu belirtiyor. Ali Şuuri Bey lehine şahitlik yapmıştır.

6. Duruşmada; Daha önce yazılı ifadesi okunan Artin (Asadur) dinlenmiştir. Asadur evinden alınan eşyalar için daha önce Ali Şuuri Bey'den şikayetçi olduğunu, sonra eşyalarını bulduğunu ve Ali Şuuri Bey'le ilgisi olmadığını öğrendiğinden şikayetini geri aldığını belirtmiştir. Duruş-

mada dinlenen diğer şahit Mıgırdıç, İstanbul'dan Çankırı'ya sevk edilirken İzmit'te 5 gün kaldığını ve İbrahim Bey'in bulunduğu bir eve götürülerek dövüldüklerini anlatmıştır. Mıgırdıç'tan sonra şahit Serope Efendi dinlenmiştir. Serope zanlıları tanımadığını İstanbul'dan Konya'ya sevk edilirken İzmit'e gönderildiklerini, burada İbrahim Bey'in maiyetindekilerin birçok kimseyi dövdüklerini ve paralarını aldıklarını duyduğunu söylemiştir. Duruşmada dinlenen son şahit, Patrikhane hademesi Kirkor Efendi oldu. Sanıkları tanımadığını, İzmit'e sevk edildiklerinde bir kiliseye hapsedildiklerini İbrahim Bey'in huzurunda kendisinin de falakaya yatırılarak paralarının alındığını söylemiştir.

7. Duruşmada; daha önce yazılı ifadesi okunan Bahçecikli Murad Çavuş şahit olarak dinlendi. Asadur Ağa'nın yanında tehcire kadar çalıştığını, Ali Şuuri Bey'in yağma yaptığını görmediğini ve duymadığını söylemiştir.

8. Duruşmada; şahitlerden Hacı Mıgırdıç Karabet dinlenmiştir. Şahit, İbrahim Bey'in tehcirten 15 gün önce silahları toplamaya geldiği, İbrahim Bey'in halka yapmadığını bırakmadığını, Ali Şuuri Bey'in de yanında bulunduğunu ve evindeki eşyaları zaptettiğini söylemiştir. Ardından diğer şahit tüccar Hamparsum Efendi dinlenmiştir. Hamparsum İstanbul'dan Deyr-i Zor'a sevk edilirken İzmit'e gönderildiklerini ve İbrahim Bey'le diğer görevlilerin kendisini dövdüklerini söylemiştir.

9. Duruşmada; Ali Şuuri Bey'in dinlenmesini istediği Amerikalı şahit Mister Rayet ve iddia şahitlerinden Receb Efendi gelmedikleri için dinlenemedi.

11. Duruşmada; Duruşmada ilk olarak şahitlerden Mister Rayet'in gönderdiği yazı okunmuş, tehcir sırasında İzmit'te bulunanın kendisi olmadığı anlaşılmıştır.

14. Duruşmada; şahit sıfatıyla Bahçecikli Rahip Aganya Efendi dinlendi. İbrahim Efendi'nin silah toplama bahanesiyle halkı darp ettiğini, Ali Şuuri Bey'in darpa katılmadığını söyledi. Diğer şahit Minas Efendi, İbrahim Bey'den dayak yediğini anlattı. Şahitlerden Kigork ise tehcir hakkında bilgi verdi. Aynı duruşmada Nişan Haçaryan veled Ohannes ise müşteki sıfatıyla maruzatta bulunmuştur. Ama kimden şikayetçi olduğu belirtilmemektedir. Ali Şuuri Bey ise Haçaryan'ın Hınçak komitesinden olduğunu ve ifadelerinin ise doğru olmadığını söylemiştir.

15. Duruşmada; ilk olarak şahit sıfatıyla Mihran Semerciyan dinlenmiştir. Ali Şuuri Bey'in tehcir sırasında yolsuzluklar yaptığını ve kendisine ait 650 lira değerindeki eşyasını tehditle aldığını söylemiştir. Ardından şahitlerden Receb Efendi ve müşteki Ardaşes Efendi dinlenmiştir. Her ikisi de Vecihi Bey aleyhinde konuşarak, sui hallerinden ve rüşvet aldığından söz etmişlerdir. Dava boyunca dinlenen veya yazılı ifadelerine başvuru şahit sayısı toplam 23'tür (Tablo VI). Ancak bunların bazıları aynı zamanda müşteki konumundadırlar.

Tablo VI- İzmit Tehciri Davası şahitleri

1-Tanaş Efendi, İbrahim Bey aleyhinde.	13-Kirkor Efendi, İbrahim Bey aleyhinde.
2-İzmitli Karabet, İbrahim Bey aleyhinde.	14-Hacı Mıgırdıç Karabet, İbrahim Bey aleyhinde.
3-Artin Kürekçıyan, İbrahim Bey aleyhinde.	15-Hamparsum Efendi, İbrahim Bey aleyhinde.

4-Artin (Asadur): Ali Şuuri lehinde.	16-Mister Rayet, ilgisiz.
5-İstapan, İbrahim ve Ali Şuuri aleyhinde.	17-Rahip Aganya Efendi, İbrahim Bey aleyhinde.
6-Murad Çavuş, İbrahim ve Ali Şuuri aleyhinde.	18-Minas Efendi, İbrahim Bey aleyhinde.
7-Polis Süleyman Fehmi, İbrahim ve Ali Şuuri aleyhinde.	19-Kigork, tehcir hakkında bilgi soruldu.
8-Agob Nişanyan, İbrahim Bey aleyhinde.	20-Nişan Haçaryan veled Ohannes, müşteki.
9-Edvard Efendi, İbrahim Bey aleyhinde.	21-Mihran Semerciyan, Ali Şuuri Bey aleyhinde.
10-Hikmet Hanım, Ali Şuuri Bey'in eşi ve lehinde.	22-Receb Efendi, Vecihi Bey aleyhinde.
11-Mıgırdıç, İbrahim Bey aleyhinde.	23-Ardaşes Efendi, müşteki Vecihi Bey aleyhinde.
12-Serope Efendi, İbrahim Bey aleyhinde.	

İzmit Tehciri Davası'nda şahitler ve şahitlik konusu, ilk tehcir davalarındaki şahitliklerden farklıdır. Özellikle Yozgat ve Trabzon tehcir davalarındaki şahitlik olgusunun, hem fazlaca eleştiri konusu olmasından ve hem de davalara bakış açısının ve şartların değişmiş olmasında ötürü değişmiş olduğu söylenebilir. Sözgelimi Yozgat davasında sanıkların dinlenmesini istedikleri şahitlerin masraflarını kendileri karşılamaları şartıyla getirebilecekleri söylenirken, İzmit davasında sanıkların dinlenmesini istediği şahitlerin gelmemesine rağmen mahkemenin gelmesinde ısrar etmesi o da olmazsa yazılı ifadesine başvurması taban tabana zıt tutumlardır. Ayrıca Yozgat davasında sanıklar aleyhine yalancı şahit organizasyonuna tanık olunurken, İzmit davasında şahitler arasında benzer durum varsa bile, en azından kendini hissettirmemektedir.

YARGILAMA SÜRECİ

1. Duruşma: İzmit Tehciri Davası'nın ilk duruşması 27 Kasım 1919'da yapıldı. Esad Paşa başkanlığındaki mahkemenin ikinci celsesinde Derbend nahiyesi müdürü Vecihi ve Bahçecik nahiyesi müdürü Ali Şuuri Beylerle arkadaşlarının ifadelerine başvuruldu. İddia makamında Savcı Şevket Bey, savunma adına da Avukat Kuddusi Bey bulunuyordu. Öncelikle zanlıların açık olarak hüviyetleri tespit edildi. Ardından Hapishane eski müdürü İbrahim Bey'e verilmiş olan mühlet kararname okundu. Mahkeme Reisi sanıklara isnad olunan cürmün nehb, garet, tehcir ve irtişa olduğunu söyledi ve zabıt katibi tarafından ithamname okundu. Ardından Savcı da talepnamesini okudu. Sonrasında salonda yalnızca Ali Şuuri Bey bırakılarak sorgulamaya geçildi. İlk ifade veren Ali Şuuri Bey, 1912 yılında mezun olduğunu, Kamil Paşa'nın sadaretinde Selanik vali maiyetine memur edildiğini çeşitli memuriyetlerde bulduktan sonra 1914'te Bahçecik nahiyesine tayin olduğunu, 1916'da Ayancık kaymakamlığına ve ardından Kastamonu Polis müdürlüğüne tayin edildiğini ve sonrasında da tutuklandığını söyledi. Mahkeme heyetinin emniyet-i dahiliyeyi ihlal suçlarından başka suçlara bakamayacağını söylenmesine rağmen, kendisinin bu hakkını tarihe bırakarak cevap vereceğini belirterek, tehcirde birçok kişilerin mallarını gasb ettiği iddiasını bütünüyle reddetti.⁶⁹ Ali Şuuri Bey Bahçecik'te tehcirin 24 Temmuz'da başladığını, Hapishane-i Umumi Müdürü İbrahim Bey'in tehcir sırasında Bahçe-

69 "Divan-ı Harb-i Örfi'de Emniyet-i Dahiliyeyi İhlal – Bağçecik Tehciri", İleri, 28 Teşrinisani 1919, s. 5; "Divan-ı Harb'de – Nahiyeye Müdürlüklerinin Muhakemesi", Alemdar, 28 Teşrinisani 1335, s. 2.

cik'te bulunmadığını, 1919'da geldiğini söyledi. Reis Paşa'nın tehcirden önce bazı suiistimler yaptığı iddialarının bulunduğunu söylemesi üzerine bunun mahkemenin görevi haricinde olduğunu iddia etti. Fakat Reis Paşa bunu reddederek sorusuna cevap istedi. Ali Şuuri Bey de, bunun bir yardım meselesi olduğunu, On Temmuz Bayramı sırasında Ermeni Başrahabinin bir nutkuna cevaben verdiği nutuktan sonra toplandığını söylemiştir. Bunun da söylendiği gibi 1800 değil 800 lira kadar olduğunu, Ermenilerin topladığını ve hükümet hazinesine hastahane inşası için verdiklerini söylemiştir. Bunun üzerine sanıklardan Hasan Efendi de salona alınmış ve kendisine Ali Şuuri hakkında sorular sorularak dışarı çıkarılmıştır. Ali Şuuri Bey, tehcir sırasında malul ve hasta Ermeniler için üç ev tahsis ettiğini ve bunları hastahane olarak kullandığını, bir Ermeni kızının ırzına geçmediğini, sözkonusu kızın kendi nikahı altında bulunduğunu, Ermenilerin yarısının kendisini severken yarısının sevmediğini, Ermenilerin mallarını istediği gibi sattıklarını, bazılarını götürdüklerini, kalanını da evlerinde bıraktıklarını, bunlara da emval-i metruke memurunun gelerek el koyduğunu, kendisinin değerli eşyaya elkoymadığını, gücü yettiği kadar suistimlere mani olduğunu, koyun ve dikiş makinesi aldığı iddiasının gerçek olmadığını söyledi.⁷⁰ Ardından Derbend nahiyesi müdürü Vecihi Bey salona alınmış ve sorulara cevap vermiştir. Bulunduğu nahiyede yalnızca Arslan köyünde Ermeni nüfus bulunduğunu, buradaki tehcirin de liva merkezinden idare olunduğunu, kendisinin hiçbir şey e karışmamış olduğunu söyledi. Ardından diğer zanlılar da sorgulandı ve celse sonlandırıldı.⁷¹

2. Duruşma: Davanın ikinci duruşması 29 Kasım 1919'da yapıldı. Mahkeme heyetinin ve Savcı Şevket Bey'in salonda yerini almasından sonra Derbend nahiyesi müdürü Vecihi Bey hakkında bir yıl önce İstanbul Divan-ı Harbi'nce verilen men-i muhakeme kararı okundu. Ardından diğer zanlılar salondan çıkarılarak Vecihi Bey yalnız bırakıldı. Vecihi Bey Reis Paşa'nın soruları üzerine, Arslanbey köyüne tehcir gerçekleşikten sonra gittiğini, köyde tek Ermeni kalmamış ve eşyaların yağmalanmış olduğunu, kendisinin ötede beride kalmış eşyayı taplattırarak oradaki fabrikaya doldurduğunu ve aynı zamanda korunmasına özen gösterdiğini ve ardından da nahiyeye merkezine döndüğünü söyledi. Vecihi Bey Derbend nahiyesinin tehcirden birkaç ay önce teşekkül etmiş olduğunu, bu nedenle belediye dairesinde hiç eşya bulunmadığından bazı eşyaların teberru edildiğini ve emval-i metrukeden eşya aldığı iddiasının da bundan kaynaklandığını söyledi. Ermenilerin eşyasının bir komisyon huzurunda ve alenen müzayede ile satıldığını, Arslanbey köyünde 200 değil bir hanenin bile tahrip edilmediğini, yalnız bazı eski evlerin müzayede ile satıldığını söyledi. Bakkal Molla Receb'den bir sehpa ile bir koltuk aldığını, tehcirden sonra İstanbul'a geldiğinde Ardaşes'e tesadüf ederek kendisini tekrar tehcir etmekle tehdit edip para aldığı iddiasının iftira olduğunu, böyle adilliklere tenezzül etmeyen birisi olduğunu, Ardaşes'in de Düyun-ı Umumiye evrakında da kayıtlı olduğu şekliyle Eskişehir'e gittiğini söyledi.⁷² Vecihi Bey özetle, Arslanbey tehciri sırasında kesinlikle bir çöp bile gasp etmediğini, Ardaşes namındaki birinin bir araba eşyasının alındığını, bunu da belediye için kendisinin verdiğini, kendisinin daha önce bu hususta Divan-ı Harb'de tahkikatının yapıldığını ve men-i muhakeme kararı verildiğini belirtti.⁷³

Vecihi Bey'in sorgulanması kafi görülerek salondan çıkarıldıktan sonra, sanıklardan Ahmed Çavuş salona alınmıştır. Ahmed Çavuş sorulara verdiği cevapta; Arslanbey köyünde karakol kumandanı değil, er olduğunu, köyde dört jandarma bulunduğunu ve kumandanın da Süleyman Çavuş olduğunu söyledi ve şöyle devam etti: *"Tehcir nihayetine kadar orada bulunmuşdum. Ve-*

70 "Divan-ı Harb'de – Nahiyeye Müdürlerinin Muhakemesi", Alemdar, 28 Teşrinisani 1335, s. 2.

71 "Divan-ı Harb-i Örfi'de Emniyet-i Dahiliyeyi İhlal – Bağçecik Tehciri", İleri, 28 Teşrinisani 1919, s. 5.

72 "Divan-ı Harb'de: Nahiyeye Müdürlerinin Muhakemesi", Alemdar, 30 Teşrinisani 1335, s. 3.

73 "Divan-ı Harb-i Örfi'de – Bağçecik Tehciri", İleri, 30 Teşrinisani 1919, s. 4.

cihi Beyi nahiye müdürü olarak tanırım. Derbend'e hiç gitmedim. Vecihi Bey bazan bizim köye gelir ve icra-yı teftişat ederdi. Vecihi Bey Arslanbey köyüne tehcirin akşamı mı, ertesi günü mü geldi, iyice hatırlayamıyorum. Tehcir edilenleri jandarma tabur kumandanı götürmüştü. Ermenilere verilen yirmidört saat mühlet talepleri üzerine kırksekiz saate iblağ olunmuşdu. Ermenilerin eşyalarını etraf köylerden gelen ahali almışdı. Bu eşya nisbeten ucuz satılıyordu. Bilfarz Ermeniler buğdayın okkasını kırk para ise otuz paradan satıyorlar ve herkese aman alınız, diye de yalvarıyorlardı. Jandarmalara katiyyen birşey almayınız, aksi halde Divan-ı Harb'e göndeririz, diye emir vermişlerdi. Ben inek değil, tavuk bile almadım. Köyün kenarında Mıgırdıç'ı soyduğum da vaki' değil ve yalandır. Esasen biz köyü terk edemez, daima içerde gezerdik. Çünkü vazifemiz inzibatı temin idi. Vecihi Bey iki araba kadar eşya almışdı, bunları belediye için almış imiş! (...) Lakin bu eşyayı tehcir edilen Ermenilerden almamışdı. Çünkü kendisi tehcir yapıldıktan sonra gelmişdi. Köye mensub yirmi kadar Ermeni vardı ki bunları aileleriyle tehcir eylemişdiler ve mektebe kapamışdılar. İşte Vecihi Bey bu askerlerin satdıkları eşyadan almışdı.”⁷⁴ Ahmed Çavuş ayrıca, Vecihi Bey'in Arslanbey köyüne geldiği sırada yanında bir miktar jandarma ile 15 kadar da Çerkes bulunduğunu, o sırada Ermenilerin bu civarda 8 Türk arabacısını katlettikleri için Vecihi Bey'in Ermenilerin eşyasından on araba kadar aldığını, fakat bunların yalnızca kendisine değil yanındaki Çerkeslere ait olduğunu da söylemiştir.⁷⁵

Ahmed Çavuş'un sorgulamasının sonuna doğru salona Süleyman Çavuş alınmıştır. Ahmed Çavuş sorgulaması bitince salondan çıkarıldıktan sonra Süleyman Çavuş sorulara şu cevabı vermiştir: “Tehcirden bir ay sonraya kadar Arslanbey karyesinde karagol kumandanı idim. Tehcir emrini merkezden vermişlerdi. Ermeniler tehcir edilmeden evvel eşyalarının çalınmasına meydan vermemek için köyün etrafı jandarmaca sınırlanmışdı. Eşyalarını satan Ermeniler jandarma takım kumandanına müracaat ediyor ve 'ben eşyayı felanımı satdım, parasını da aldım' diyor. Bunun üzerine de takım kumandanı Nail Efendi eşyayı satın alana vesika veriyordu. Ve bu vesika sayesinde eşyalar köyden dışarı bırakılıyordu. Vecihi Bey bir kısım eşyayı ayırarak Uzuntarla'ya, hükümete götürüleceğini söylemişdi. Ben buna itiraz etdimse de dinletememişdim. Vecihi Bey'in aldığı bu eşya on üç araba idi. Eşyaların arabalara konmasına nezaret eden Vecihi Bey'di. Fakat bu eşya nereye götürüldü? Bilmiyorum. Aynı zamanda bu eşya parasız alınmışdı, zan ediyorum.”⁷⁶ Süleyman Çavuş'un ifadesinde şu bilgiler de yer aldı: “Vecihi Bey tehcirin yapıldığı gün akşamı geldi. Ermeniler bir takım eşyalarını da satmışlardı. Kalanlar karagolun önünde idi. Kalan eşyaların bir kısmını Vecihi Bey kiliseye gönderdi. Diğer kısmını tam onüç arabaya yükleyerek aldı, gönderdi. Ben mani olmak istedim lakin dinlemedi. Ben de raporla keyfiyeti tabur kumandanıma bildirdim.”⁷⁷

Süleyman Çavuş'tan sonra Kömürcü Hasan Efendi salona alınarak ifadesine başvurulduysa da,⁷⁸ basında ifadesi hakkında bilgi verilmemiştir. Vecihi Bey ise, “bütün mukaddesat ve namusuna yemin ederek Ermenilerin eşyasından katiyen bir habbe almadiğini kendisine isnad olunan gasb keyfiyetinin Ardaşes'in belediye namına verdiği eşya olduğunu söyledi.”⁷⁹

3. Duruşma: Davanın üçüncü duruşması 3 Aralık 1919'da yapıldı. Mahkeme heyeti ve Savcı Şevket Bey'in salona gelmelerinden sonra Ali Şuuri Bey dışındakiler dışarı çıkarılmıştır. Ali Şuuri Bey de sorulara şu cevabı vermiştir: “Hayat-ı ömrümde hiçbir fırkaya intisab etmedim. İbrahim Bağçecik'e İzmit Jandarma Tabur Kumandanı ve maiyetinde birçok adam ile geldi. Kendisi

74 “Divan-ı Harb'de: Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi”, Alemdar, 30 Teşrinisani 1335, s. 3.

75 “Divan-ı Harb-i Örfi'de – Bağçecik Tehciri”, İleri, 30 Teşrinisani 1919, s. 4.

76 “Divan-ı Harb'de: Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi”, Alemdar, 30 Teşrinisani 1335, s. 3.

77 “Divan-ı Harb-i Örfi'de – Bağçecik Tehciri”, İleri, 30 Teşrinisani 1919, s. 4.

78 “Divan-ı Harb'de: Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi”, Alemdar, 30 Teşrinisani 1335, s. 3.

79 “Divan-ı Harb-i Örfi'de – Bağçecik Tehciri”, İleri, 30 Teşrinisani 1919, s. 4.

*Jandarma Kumandanı tarafından bana takdim edildi. "Bu esnada Ermenilerin silahlarını toplamağa memur olduğu ve salahiyet-i vasia ile geldiği ilave edildi. Sonra da faaliyete başladı. Asker aileleri Bağçecik Ermenileri İzmit'e sevk olunduktan sonra geri geldi."*⁸⁰ Ali Şuuri Bey İbrahim Bey'in Hapishane-i Umumi eski müdürü olduğunu, kendisinin hareketına müdahale etmemesinin emr olunduğunu, bazı Ermenileri dövdüğü için kendisine başvurulduğunu, kendisine söylediğinde "sen karışma" cevabı aldığını ve bütün Ermenilerin mallarının komisyon vasıtasıyla satıldığını belirtmiştir.⁸¹

Ardından Derbend nahiye müdürü Vecihi Bey salona alınmış ve sorgulaması yapılmıştır. Vecihi Bey ifadesinde şunları söyledi: "324 tarihinde İttihad ve Terakki kulübüne intisab etmişdim. 329'dan sonra hiçbir fırkaya intisab etmedim. Ermenilerin tehciri sırasında Katolik ve Protestan Ermeniler dahi tehcir edilmiştir. Bunların İslam köylerinde iskanları için Dahiliye'den emir geldi. Bunun üzerine yetmiş kadar aileyi köylere taksim etdim. Bunların emvali dahi Emval-i Metruke Komisyonu tarafından satıldı. Çünkü evvela tehcir edildiler. Sonra iade edildiler."⁸² Vecihi Bey bu yetmiş hane nin asker ailesi olduğunu ve Eskişehir'den geri gönderildiklerini ve bir nisbet dahilinde İslam köylerine yerleştirdiğini belirtmiştir.⁸³ Ayrıca, İttihad ve Terakki'de bir ay kadar kaldığını ve sonrasında taşraya çıktığını da ilave etmiştir.⁸⁴

Vecihi Bey'den sonra salona sanıklardan Ahmed Çavuş alınmıştır. Ahmed Çavuş, "İbrahim Bey'le hiçbir köyde bulunmadım. İbrahim Bey köyleri kendisi gezerek silahları bizzat topladı. Orada üç papas vardı. Biri nefy olduğundan İbrahim Bey geldiği vakit iki papas kaldı. Bunları darb etdiğini işitdim. Birkaç kadını da mektebe koymuşdu. Bunları dövdüğünü, söğdüğünü bilmiyorum" *Yalnız bir kadının çocuk düşürdüğünü işitdim*" demiştir.⁸⁵ Ahmed Çavuş ifadesinde tehcir sırasında hiçbir köyde bulunmadığını, görevinin ötekini berikini buldukça vermek olduğunu, İbrahim Bey'in talepleri hakkında bilgisi bulunmadığını söylemiştir.⁸⁶

Ahmed Çavuş'tan sonra sanıklardan Süleyman Çavuş salona getirilerek sorgulanmıştır. Süleyman Çavuş ifadesinde, "Arslanbey karyesinde İbrahim Bey'in beş altı gün kadar bulunduğu, Ermenileri çağırıp Ermeni mektebine topladıklarını, kaç hane toplandıysa o kadar silah istediklerini, silah vermeyenleri sopa ile İbrahim Bey'in döğdüğünü, dışarıya çıkartılanların total olarak çıktıklarını, şu halde falakaya yatırıldıklarını, o sırada feryad ve fiğan edenler varsa da ölenler olmadığını, eser-i darbdan kadının biri çocuk düşürdüğünü işitdiğini" söylemiştir.⁸⁷ Süleyman Çavuş'un İkdâm gazetesinde aktarılan ifadesine göre, İbrahim Bey mektebe toplanan Ermenilere kaç kişi olduklarını sormuş, onlar da altıyüz cevabını vermişler. Bunun üzerine, "sizden altıyüz silah isterim dedi. Getirenleri bıraktı, silah yok diyenleri döğdü. Evvelce de papas döğmüştü. Döğdüğü adamları falakaya vurarak dövüyordu. Eser-i darbdan bir kadının çocuk düşürdüğünü ahaliden işitdim. Fakat bu kadının kimin nesi olduğunu bilmiyorum"⁸⁸ şeklinde ifadesini tamamlamıştır.

Bundan sonra, mahkeme başkanının emriyle bütün zanlılar salona alınmış ve istinabe yoluyla

80 "Divan-ı Harb-i Örfi'de: İzmit Tehcirinin Muhakemesi", İkdâm, 4 Kanunievvel 1335, s. 3; "Divan-ı Harb'de Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", Alemdar, 4 Kanunievvel 1335, s. 3.

81 "Divan-ı Harb-i Örfi'de – Derbend ve Bağçecik Tehcirleri Muhakemesi", İleri, 4 Kanunievvel 1919, s. 3.

82 "Divan-ı Harb'de Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", Alemdar, 4 Kanunievvel 1335, s. 3.

83 "Divan-ı Harb-i Örfi'de: İzmit Tehcirinin Muhakemesi", İkdâm, 4 Kanunievvel 1335, s.3.

84 "Divan-ı Harb-i Örfi'de – Derbend ve Bağçecik Tehcirleri Muhakemesi", İleri, 4 Kanunievvel 1919, s. 3.

85 "Divan-ı Harb-i Örfi'de: İzmit Tehcirinin Muhakemesi", İkdâm, 4 Kanunievvel 1335, s. 3.

86 "Divan-ı Harb'de Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", Alemdar, 4 Kanunievvel 1335, s. 3.

87 "Divan-ı Harb'de Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", Alemdar, 4 Kanunievvel 1335, s. 3.

88 "Divan-ı Harb-i Örfi'de: İzmit Tehcirinin Muhakemesi", İkdâm, 4 Kanunievvel 1335, s.3.

ifadeleri alınan bazı şahitler ve müddei şahsilerin yazılı ifadeleri zabıt katibi tarafından okunmuştur. Yazılı ifadelerde Ali Şuuri Bey'in Ermenileri darp etmediği, fakat bir Ermeni kızını zorla nikahına aldığı ve Ermenilerden 800 lira toplayıp cebine attığı belirtilmektedir.⁸⁹ Ali Şuuri Bey ise bunlar hakkında önceki duruşmada açıklamalar yaptığını söyleyerek şunları ilave etmiştir: *"Ben İbrahim Bey'e silah derci için cebir ve şiddet yapmamasını rica etmişdim. Para meselesi, geçen celsede de arz ettiğim veçhile cebren değil, kendi arzularıyla ve bir hastahane açılması için teberru edilmiş mebaliğdir. Tehcir, İzmit'den tefrik edilip gönderilen jandarmalar vasıtasıyla yapılmış olduğundan ben ne adam vurdum ve ne de tehcire müdahale etmedim. Kanunen bir tehcir yapılmakda olduğundan ben buna müdahale yapamazdım. Hin-i tehcirde nehb ve garet ve suiistimalat olmuş ise bundan ben mi mesul oluyorum? Faileri meydandadır. Onlar cevap versinler. Kadın meselesi ise, bu kız valdesi ile beraber hastahanedeki idi. Valdesi bunu alıp muhafaza etmemi rica eyledi. Ben de bir papas çağırdım. Alelusul bir nikah akd ederek taht-ı zevciyetime aldım. Elyevm zevcemdir ve bir de çocuğum vardır."*⁹⁰ Şahid Tanaş Efendi'nin ifadesinde İbrahim Bey'in adam dövdüğünü görmemekle beraber bunu herkesin söylediğini, Rahip Ohannes Efendi'nin bu yüzden ayaklarının şiş ve yara içinde olduğunu belirtiyordu. Şahitlerden İzmitli Karabet'in yazılı ifadesinde ise İbrahim Bey'in Yuvacığa beş jandarma göndererek 15 kadar Ermeniği aldirdiğini ve bunları dövdürdüğünü ve papazın Ali Şuuri Bey'e 100 lira verdiği belirtiliyordu. Şahit Artin Kürekçiyan ise bir tabancasını Ali Şuuri Bey'e teslim ettiğini, sonrasında İbrahim Bey'in kendisini çağırarak tutukluların yanına tıktığını, sonra da birçok jandarmalarla gelerek tutukluları birer birer dövdüğünü anlatmıştır. Benzeri birçok şahit ifadesi okunduktan sonra celse tatil edilmiştir.⁹¹

4. Duruşma: Dördüncü duruşma 7 Aralık 1919'da yapılmıştır. Mahkeme heyetinin ve sanıkların salonda yerlerini almasından sonra, 3. Duruşmada tamamlanamayan yazılı şahit ifadelerinin okunmasına devam edilmiştir. İleri gazetesi, okunan şahit ifadelerinin, Artin, İstapan, Murad Çavuş ile İzmit Polis Merkez Memuru Süleyman Fehmi Bey'e ait olduklarını yazmaktadır.⁹² Alemdar gazetesi ise duruşma safahatını biraz farklı ve daha ayrıntılı olarak şu şekilde vermektedir: *"Heyet-i hakiminin salona vürudunu müteakib geçen celsede kıraat olunan ifadat-ı tahririyeler yeniden kıraat edildi. Bu ifadelerin hemen hepsi Ermenilerin emval ve eşyalarının tehcir esnasında Ali Şuuri Bey tarafından ziyaa uğratıldığından bahis ediyordu. Badehu zabıt katibi tarafından Bağçecikli Asadur tarafından gönderilen istidanın kıraati Reis Paşa tarafından emr edildi. Bunda da her ne kadar emval ve eşyasından kısm-ı küllisinin Ali Şuuri Bey tarafından ziyaa uğradığından bahs ediliyor ise de ahiren emval-i magsubesinin kaffesini bulduğunu yazıyordu. Bu istida hakkında müddeiumuminin mütalaası soruldu ise de müddeiumumi fikrini ancak diğer evrakın kıraatini müteakib söyleyeceğini bildirmiş olduğundan şühudun istinabe suretiyle alınan ifadelerinin kıraatına zabıt katibi tarafından devam edildi. Bunların dahi kaffesi diğerlerinin mealinde idi. Bu ifade-i tahririyelerin kıraatini müteakib maznun Ali Şuuri Bey kıyamla kendisine isnad olunan bütün ceraimi bazı izahat ve delail göstererek redde çalıştı. Bundan sonra Dersaadet'de bulunan şühudun bera-yı şahadet muhakemeye celblerine lüzum hasıl olduğundan Ali Şuuri Bey'in muhakemesi şühudun vüruduna kadar talik olunmuş ve badehu Derbend nahiyesi müdiri Vecihi Bey aleyhinde mahallinde istinabe suretiyle alınan bazı şühudun ifadatı kıraat edildi. Bunlarda da Vecihi Bey'in bazı Ermeni emvalini zabt ettiğine dair isnadat vardı. Vecihi Bey bunların kıraatini müteakib kıyamla cümlesi hakkında izahat-ı lazıme bi'l-ita bu isnadatı redde çalıştı."*⁹³ İkdam gazetesi diğerlerinden farklı olarak, duruşmada müşteki Filorini'nin yazılı ifadesinin okunduğunu, ifadede Ali Şuuri bey'in birçok hanelerden eşyalar toplattığını, kendi makinesini

89 "Divan-ı Harb'de Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", Alemdar, 4 Kanunievvel 1335, s. 3.

90 "Divan-ı Harb-i Orfi'de: İzmit Tehcirinin Muhakemesi", İkdam, 4 Kanunievvel 1335, s.3.

91 "Divan-ı Harb-i Orfi'de: İzmit Tehcirinin Muhakemesi", İkdam, 4 Kanunievvel 1335, s.3.

92 "Divan-ı Harb-i Orfi'de – Derbend, Bağçecik Tehcirleri", İleri, 8 Kanunievvel 1919, s. 6.

93 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", Alemdar, 8 Kanunievvel 1335, s. 3. İleri gazetesinde Artin olarak anılan şahit ismi Alemdar'da Asadur olarak geçmektedir. Muhtemelen Artin ön isim, Asadur da soy isimidir.

de aldığı ve bunları satarak bedellerini babasına gönderdiğini iddia ettiğini ve Ali Şuuri Bey'in de bunu reddettiğini belirtmektedir. Gazetede ayrıca müşteki İstefan'ın yazılı ifadesinde Hacı Ali Efendi'yi suçladığı ve Hacı Ali Efendi'nin de bunu reddettiği belirtilmektedir.⁹⁴ Yalnız gazetesinin Hacı Salih Efendi'nin ismini yanlışlıkla Hacı Ali Efendi olarak aktardığını da belirtmek gerekir. Zira yargılananlar arasında bu isimde birisi bulunmamaktadır.

5. Duruşma: Davanın 5. Duruşması 10 Aralık 1919 tarihinde yapıldı. Gazete haberlerine göre, mahkeme yine Esad Paşa başkanlığında toplanmış, fakat Savcılık makamında bu kez Hilmi Bey yer almıştır. Duruşmada ilk olarak şahit Agob Nişanyan Efendi dinlenmiştir. Nişanyan, sanıkları tanımadığını, dört yıl önce 16 arkadaşıyla sürgün edildiğini, İzmit'e sevk edildikleri sırada yolda 600-700 kadar Ermeni'ye tesadüf ettiğini, bütün muhacirlerin bir kiliseye kapatıldıklarını, Hapishane Müdürü İbrahim Bey'in de orada olduğunu ve üç gün sonra 16 kişi ile birlikte Konya'ya sevk edildiklerini söylemiştir. Nişanyan mahkeme reisinin, "siz İzmit'de iken tehcir var mı idi?" sorusuna, "evet tehcirin en şiddetli zamanı idi" cevabını vermiştir. Ayrıca İbrahim Bey'in dövüp sövdüğünü işittiğini de ilave etmiştir.⁹⁵ Ayrıca İbrahim Bey'in tehcire memur edildiğini, kendisinin Bahçecik ve Derbend civarındaki yolsuzluklardan haberi olmadığını da söylemiştir.⁹⁶

Ardından şahitlerden posta ve telgraf muhasebe ketebesinden Edvard Efendi salona alındı ve ifadesinde önce İzmit ve Eskişehir'e, sonra Konya'ya sevk olunarak orada üç yıl kaldığını, İzmit'te bir kiliseye hapsedildiklerini, burada üçer beşer darp edildiklerini, Vecihi ve Şuuri Beylerin fenalığı hakkında birşey bilmediğini söyledi.⁹⁷

Edvard Efendi çıktıktan sonra şahitlerden Ali Şuuri Bey'in eşi mühtediye Hikmet Hanım içeri alınmıştır. Hikmet Hanım kadın olduğu için celsenin gizli yapılmasını istemiş, Ali Şuuri de teyid etmişse de savcının gereksiz görmesi ve mahkeme heyetinin de müzakere ederek açık celse kararı alması üzerine Hikmet Hanım şu ifadelerde bulunmuştur: "Tehcirde İzmit'de idim. Herkes gibi bizi de sevk ediyorlardı. O zaman bir hastahane esir-i firaş [yatalak] olan valdem ve büyük annem Ali Şuuri Bey'den beni bir kere daha görmek için müsaade istemişlerdi. Bunun üzerine Ali Şuuri Bey bir adam göndererek iskeleden beni celb etdi valdem ile görüşürdü. Halet-i nez'de [can çekişme] olan valdem, Ali Şuuri Bey'den beni tehcirden kurtarmasını rica eyledi ve ben de bunun üzerine kendi arzumu din-i mübin-i İslamiyeti kabul eyledim. Ali Şuuri Bey'in bana karşı gösterdiği muhabbet hüsn-i muameleden fevkalade memnunum. Bu günde kendisinin zevcesiyim ebediyen de kendisine merbut kalacağım. Anam, babam ve her şeyim Ali Şuuri'dir."⁹⁸

Mahkeme başkanı bundan sonra İstanbul'da bulunan ve daha önce ifadeleri okunan bazı şahitlerin dinlenmesini gerekli görerek duruşmayı tamamladı.⁹⁹

94 "İzmit Tehciri Hakkındaki Muhakemenin Rüyeti", İkdam, 8 Kanunievvel 1335, s. 3.

95 "Divan-ı Harb'de – Vecihi ve Şuuri Beylerle Rüfekasının Muhakemeleri", Türk Dünyası, 11 Kanunievvel 1919, s. 3; "İzmit Tehciri Muhakemesi Divan-ı Harb'de Rüyet Edildi", İkdam, 11 Kanunievvel 1335, s. 3.

96 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 11 Kanunievvel 1335, s. 1.

97 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 11 Kanunievvel 1335, s. 1; "Divan-ı Harb'de – Vecihi ve Şuuri Beylerle Rüfekasının Muhakemeleri", Türk Dünyası, 11 Kanunievvel 1919, s. 3; "İzmit Tehciri Muhakemesi Divan-ı Harb'de Rüyet Edildi", İkdam, 11 Kanunievvel 1335, s. 3.

98 "Divan-ı Harb'de – Vecihi ve Şuuri Beylerle Rüfekasının Muhakemeleri", Türk Dünyası, 11 Kanunievvel 1919, s. 3; "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 11 Kanunievvel 1335, s. 1. İkdam'daki bilgiye göre Hikmet Hanım, nikahlarının bir papas, imam ve mahtar huzurunda kıyıldığını ve beş yaşında bir çocuğu olduğunu söylemiştir. "İzmit Tehciri Muhakemesi Divan-ı Harb'de Rüyet Edildi", İkdam, 11 Kanunievvel 1335, s. 3.

99 "Divan-ı Harb'de – Vecihi ve Şuuri Beylerle Rüfekasının Muhakemeleri", Türk Dünyası, 11 Kanunievvel 1919, s. 3.

6. Duruşma: Davanın 6. Duruşması 18 Aralık 1919'da yapıldı.¹⁰⁰ Mahkeme heyeti ve Savcı Şevket Bey salondaki yerlerini aldıktan sonra, ilk olarak şahitlerden Asadur dinledi. Asadur, daha önce yazılı olarak verdiği ifadeyi teyit ederek şunları söylemiştir: *"Maznunların hepsini tanırım. İzmit'de verdiğim ifademde evimin kapısı kırılarak bir çok eşya ve kerestelerimin yağma edildiğini söylemişdim. Filhakika avdetimde eşyalarımı ötede beride bulmuşum. Bu eşyalarımı Ali Şuuri Bey'in almadığını anladığımdan kendisiyle bir davam olmadığına dair istida vermişdim. Emin olunuz bu hususta kimse beni icbar etmemişdir. Evvelce Ali Şuuri Bey'in eşyalarımı aldığını zan ederek dava eylemişdim. Bilahire vukuubulan tahkikatım ve eşyalarımı Protestan mektebinde bulmaklığım üzerine davamdan feragat eylemiş, yanıldığımı anlamışdım. Ali Şuuri Bey'den bir şikayet ve davam yoktur."*¹⁰¹

Ardından diğer şahit Mıgırdıç şunları söylemiştir: *"Maznunları tanımam. Bendeniz İstanbul'dan ikiyüz kişi ile beraber tehcir edilerek Kangırı'ya gitdim. Üç ay kaldıktan sonra İzmit'e götürdüler. İzmit'de beş gün kaldım. Hapishane-i Umumi Müdür-i Esbakı İbrahim Bey orada idi. Bir hane vardı. Ermenileri oraya götürürler döğderdi. Beni de döğdü. Birkaç gün sonra da Konya'ya sevk olundum. İbrahim Bey hakkında başka birşey bilmiyorum."*¹⁰²

Mıgırdıç'tan sonra şahitlerden Serope Efendi şu ifadeyi verdi: *"Maznunlardan hiç birini tanımıyorum. Beni buradan İzmit'e sevk etmişdiler ve orada iki gün kalmış, sonra da Konya'ya gönderilmişdik. İzmit'de bulunduğumuz esnada Reşad ve Hikmet Beyler de orada idiler. İbrahim Bey'in birçok kimseleri fena halde döğdüğünü biliyorum. Beni kimse döğmemişdi. Lakin dayak yiyenlerden birçoğunu gözlerimle görmüşdüm. Dayağı İbrahim Bey'in maiyeti atıyordu. Reşad Bey buna iştirak etmiyordu. İbrahim Bey'in birçok kimselerden para aldığını bilmiyorum. Yalnız Sıvacıyan Efendi'den beşyüz lira aldıklarını işitmişdim."*¹⁰³

Duruşmada dinlenen son şahit Patrikhane hademesi Kirkor Efendi oldu. Kirkor Efendi'nin sorulara cevabı şu şekildedir: *"Manzunlardan hiçbirisini tanımıyorum. (331) senesi Ağustos'unda İzmit'e sevk olunmuşdum. Bizi kiliseye habs etdikleri zaman Reşad ve Hikmet Beyler de orada idi. İbrahim Bey'in birçok kimseleri darb ettiğini işitiyordum. Bir gün beni de üç arkadaşım alıp götürmüşler ve ayrı bir yere habs, sonra da İbrahim Bey'in huzurunda falakaya yatırarak darb etmişlerdi. "Bu esnada bayılmışdım. Ayıldığımda kemerimdeki paraların aşırılmış olduğunu gördüm. İbrahim Bey'in bir mahbusdan üçyüz lira istediğini işitmişdim. Lakin bu mahbusun kim olduğunu şimdi hatırlayamıyorum."*¹⁰⁴

Son şahidin de salondan çıkarılmasından sonra zanlılara bazı sorular sorulmuş ve ardından istinabe yoluyla alının bazı ifadelerin ulaşması ve yeni şahitlerin dinlenmesi için yargılama ileri bir tarihe bırakılmıştır.¹⁰⁵

100 "Divan-ı Harb'de", Tercüman-ı Hakikat, 18 Kanunievvel 1335, s. 3.

101 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürlерinin Muhakemesi", Alemdar, 19 Kanunievvel 1335, s. 3; "Divan-ı Harb-i Örfi'de – Derbend ve Bağçecik Tehcirleri", İleri, 19 Kanunievvel 1919, s. 3; "Divan-ı Harb'de: İzmit Tehciri", İkdam, 19 Kanunievvel 1335, s. 3.

102 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürlерinin Muhakemesi", Alemdar, 19 Kanunievvel 1335, s. 3; "Divan-ı Harb-i Örfi'de – Derbend ve Bağçecik Tehcirleri", İleri, 19 Kanunievvel 1919, s. 3; "Divan-ı Harb'de: İzmit Tehciri", İkdam, 19 Kanunievvel 1335, s. 3.

103 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürlерinin Muhakemesi", Alemdar, 19 Kanunievvel 1335, s. 3; "Divan-ı Harb-i Örfi'de – Derbend ve Bağçecik Tehcirleri", İleri, 19 Kanunievvel 1919, s. 3; "Divan-ı Harb'de: İzmit Tehciri", İkdam, 19 Kanunievvel 1335, s. 3.

104 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürlерinin Muhakemesi", Alemdar, 19 Kanunievvel 1335, s. 3; "Divan-ı Harb-i Örfi'de – Derbend ve Bağçecik Tehcirleri", İleri, 19 Kanunievvel 1919, s. 3; "Divan-ı Harb'de: İzmit Tehciri", İkdam, 19 Kanunievvel 1335, s. 3.

105 "Divan-ı Harb'de: İzmit Tehciri", İkdam, 19 Kanunievvel 1335, s. 3; "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürlерinin Muhakemesi", Alemdar, 19 Kanunievvel 1335, s. 3.

7. Duruşma: 7. Duruşma 4 Ocak 1920 tarihinde yapıldı. Mahkeme ikinci celsesinde İzmit Tehciri Davası'nı görüştü. Heyetin salonda yerini almasının ardından, Asadur Ağa'nın yanında müstahdem Bahçecikli Murad Çavuş şahit olarak dinlendi. Murat Çavuş şunları söyledi: *"Seferberliğin onüçüncü ayında asker oldum. Muahharen beni İzmit mahkemesinde istintak etdiler. Asadur Ağa'nın yanında tehcire kadar çalışdım. Tehcir olunurken İzmit'de bir esnafa kömürünü tamamıyla satdım, kozalarını dahi bir tüccara satdı. Hayvanatını ben satdım, paraları kendisine teslim etdim. Tekrar mağazaya vürudumda emval-i metruke namıyla eşyanın taht-ı nezarete alındığını gördüm. Ali Şuuri Bey'in emval-i metrukeyi yağma etdirdiğini katıyyen ne duydum, ne de gördüm. Ahalinin maşatlıkda eşyalarını satdığını gördüm. İbrahim Bey'i şahsen görmedim."*¹⁰⁶

Murat Çavuş'tan sonra zabıt katibi tarafından İzmit'ten istenen bilgilere gönderilen cevaplar okundu. Bunlarda Vecihi Bey'in Uzuntarla'dan getirdiği Çerkesler ile birçok eşya aldığı belirtilmekteydi. Vecihi Bey bu konuda izahat verdikten sonra, Mıgırdıç'ın istidası hakkında tahkikatta bulunulmasını istedi. Ayrıca Ali Şuuri Bey'in topladığı yardımlar hakkında istenen bilgilere verilen cevaplar da okundu. Şuuri Bey yardımların teslim olduğunu gösteren ve yerinden alınan belgeleri sundu. Bunlarda Bahçecik halkının 13.000 kuruş yardım verdikleri ve harcama yerleri yazılıydı. Mahkeme başkanı İzmit'ten istenen bilgilerin gelmesine kadar yargılamayı erteledi.¹⁰⁷

8. Duruşma: Davanın 8. Duruşması 22 Ocak 1920'de gerçekleştirildi. Mahkeme heyetinin toplanmasından sonra ilk olarak şahitlerden Hacı Mıgırdıç Karabet dinlenmiştir. Mıgırdıç Karabet şunları söylemiştir: *"Tehcir başlamazdan onbeş gün evvel İbrahim Bey gelib silahları toplamışdı. İbrahim Bey'in ahaliye yapmadığı yokdur, dayak atarken kaç defalar Ali Şuuri Bey de yanında idi. Emval-i metruke kiliseye depo edilmişdi. Bilahire bunlar yağma edilmiş, satılmış."*¹⁰⁸ Mıgırdıç Karabet'in ifadesi başka bir gazetede şöyle özetlenmektedir: *"Tehcir esnasında İzmit'de bulunduğunu, tehcirden istisna edildiğini ve tehcirin Bağçecik'de yirmi dört saat zarfında yapıldığını ve Ali Şuuri Bey'in kendi hanesine geçerek eşyalarını zabt eylediğini hikaye etdi. Ali Şuuri Bey şahidin evinde bedel-i icarını vererek ikamet etdiğini ve bedel-i icarı emval-i metruke komisyonuna tevdi etdiğine dair kendisinde vesaik mevcud bulunduğunu iddia etdi."*¹⁰⁹ Ali Şuuri Bey ise şahidin doğru söylemediğini ve şahidi dayaktan kendisinin kurtardığını söylemiştir.¹¹⁰ Ardından şahitlerden tüccar Hamparsum Efendi dinlenmiştir. Hamparsum Efendi İstanbullu olduğunu ve İstanbul'dan bazı Ermeni düşünürlerle birlikte, İzmit'e sevk edildiğini, orada 4 gün tutulduklarını, sorgulanmaları için Polis Müdüriyeti Siyasi Kısım Müdürü Reşad Bey'in geldiğini ve Hapishane Müdürü İbrahim Bey'le beraber kendisini dövdüğünü, sonra Deyr-i Zor'a sevk edilirken Konya civarında firar ettiğini anlatmıştır.¹¹¹ Ardından bir gazeteye göre, İzmit mutasarrıflığından istenen bilgilere gelen cevaplar¹¹², diğer birine göre ise, savcının isteği üzerine, mahkemenin davetine icabet etmeyen üç şahidin ilk ifadeleri¹¹³ okundu ve yargılama ileri tarihe bırakıldı.

9. Duruşma: Davanın 9. Duruşması 31 Ocak 1920 tarihinde yapıldı. Celsenin açılmasından

106 "Divan-ı Harb'de – İzmit Tehciri Muhakemesi", Vakıf, 5 Kanunısani 1336, s. 3.

107 "Divan-ı Harb'de – İzmit Tehciri Muhakemesi", Vakıf, 5 Kanunısani 1336, s. 3; "Divan-ı Harb'de – Nahiyeye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 5 Kanunısani 1920, s. 2

108 "Divan-ı Harb'de – Nahiyeye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 23 Kanunısani 1920, s. 2.

109 "Divan-ı Harb-i Örfi'de İzmit Tehciri Muhakemesi", Tasvir-i Efkâr, 23 Kanunısani 1336, s. 3.

110 "Divan-ı Harb'de – Nahiyeye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 23 Kanunısani 1920, s. 2.

111 "Divan-ı Harb-i Örfi'de İzmit Tehciri Muhakemesi", Tasvir-i Efkâr, 23 Kanunısani 1336, s. 3; "Divan-ı Harb'de – Nahiyeye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 23 Kanunısani 1920, s. 2.

112 "Divan-ı Harb-i Örfi'de İzmit Tehciri Muhakemesi", Tasvir-i Efkâr, 23 Kanunısani 1336, s. 3.

113 "Divan-ı Harb'de – Nahiyeye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 23 Kanunısani 1920, s. 2.

sonra Ali Şuuri Bey'in ısrarla dinlenmesini istediği müdafaa şahitlerinden Mister Rayet ve iddia şahitlerinden Receb Efendi'nin gelmediği anlaşıldı. Savcı, Ali Şuuri Bey ısrar etmediği takdirde Mister Rayet'in dinlenmesine gerek olmadığını söyledi. Ali Şuuri Bey de, yargılamanın bir an önce tamamlanması için Mister Rayet'in dinlenmesinden feragat ettiğini, iane meselesine ait elinde daha güçlü belgelerin ve bu meselenin daha önce incelenmiş olduğunu söyledi. Mahkeme başkanı Esad Paşa ise Mister Rayet'in gerçeğin aydınlatılması için dinlenmesine daha önce karar verildiğini, Receb Efendi'nin de aranması için müzekkere çıkarılacağını söyledi.¹¹⁴

Daha sonra Vecihi Bey'e emval-i metrukeden aldığı eşyalar hakkında sorular soruldu. O da, *"Teberru olunan eşyalar ile birlikde eşya aldığım söyleniyor, bunlar hep menkulata müstenid ifadadır"* diyerek, iddiaları reddetti. Okunan zabıtnamede Vecihi Bey'in maiyetinde getirdiği Çerkeslerin emval-i metrukeden mal aldıkları, evlere girdikleri yazılıdır. Vecihi Bey ise bu hususun şimdiye kadar sorulmadığını söyledi. Sonra zabıtname fezlekesinin men-i muhakeme hakkındaki kısmı okundu. Burada Vecihi Bey'in Ardaşes'in mallarını aldığının tebeyyün etmediğinden men-i muhakemesine karar verildiği yazılmaktaydı. Ardından yargılama 7 Şubat Cumartesi gününe ertelenerek duruşma tamamlandı.¹¹⁵

10. Duruşma: 10. Duruşma 7 Şubat 1920 tarihinde yapıldı. Esad Paşa başkanlığındaki mahkeme heyetinin yerini almasından sonra şahitlerden Amerikalı Mistar Rayet ile diğer şahitlerin gelmedikleri anlaşılmıştır. Bunun üzerine Vecihi Bey'in aldığı iddia edilen eşya hakkındaki 1915 yılında İstanbul Divan-ı Harb-i Örfisi'nde yapılan tahkikat evrakı okundu. Vecihi Bey ise söz konusu eşya hakkında izahat vererek, *"bunların bazı eşhasın parası mukabilinde satın aldıkları eşyadan ibaret olduğunu"* söyledi.¹¹⁶

Bunun ardından sanıklardan Hasan Efendi'nin aynı meseleden Bolu Divan-ı Harb-i Örfisi'nde yargılanarak berat ettiği hakkındaki iddianın açıklık kazanması için evrakın oradan getirilmesi kararlaştırıldı. Mahkeme heyeti ayrıca mahkemeye icabet etmeyen Amerikalı Mister Rayet'ten yazılı cevap istenmesini kararlaştırarak duruşmaya son verdi.¹¹⁷

11. Duruşma: Davanın 11. Duruşması 14 Şubat 1920 tarihinde yapıldı. Esad Paşa başkanlığındaki mahkemenin ve savcılık makamında bulunan Hilmi Bey'in salondaki yerlerini almasıyla duruşma başlamıştır. İlk olarak şahitlerden Amerikalı Mistar Rayet'ten gelen cevap okunmuş ve içeriğinden tehcir sırasında İzmit'te bulunan şahsın Mister Rayet değil, Mister Hanri namında biri olduğu anlaşılmıştır. Bunun ardından Hasan Efendi hakkında Bolu Divan-ı Harbi'nden gelen telgrafname okunmuş ve evrakın İzmit'e gönderildiği anlaşılmıştır. Şahitlerden Receb Efendi'nin ve tarafların iddia ve ithamlarının bir sonraki duruşmada dinlenmesine karar verilerek duruşma tamamlanmıştır.¹¹⁸

12. Duruşma: 12. Duruşma 17 Şubat 1920 tarihinde gerçekleşmiştir. Esad Paşa başkanlığında mahkeme heyetinin salondaki yerlerini almasından sonra, şahit Receb Efendi'nin gelmediği

114 "Divan-ı Harb-i Örfi'de", İleri, 1 Şubat 1920, s. 8; "Divan-ı Harb'de", Alemdar, 1 Şubat 1336, s. 3.

115 "Divan-ı Harb-i Örfi'de", İleri, 1 Şubat 1920, s. 8; "Divan-ı Harb'de", Alemdar, 1 Şubat 1336, s. 3.

116 "Divan-ı Harb'de Nahiye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 8 Şubat 1336, s. 2; "Divan-ı Harb-i Örfi'de Bağçecik ve Derbend Tehcirleri Muhakemesi", Tasvir-i Efkâr, 8 Şubat 1336, s. 2.

117 "Divan-ı Harb'de Nahiye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 8 Şubat 1336, s. 2; "Divan-ı Harb-i Örfi'de Bağçecik ve Derbend Tehcirleri Muhakemesi", Tasvir-i Efkâr, 8 Şubat 1336, s. 2.

118 "Divan-ı Harb'de Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", Alemdar, 15 Şubat 1336, s. 2. 11. Duruşma hakkında yalnızca Alemdar'da bilgi bulunmaktadır. Vakıit'te yer alan haber yalnızca duruşmanın olduğu ve başka bir güne ertelendiği şeklindedir. "Divan-ı Harb'de - Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", Vakıit, 15 Şubat 1336, s. 2.

anlaşmıştır. Aynı zamanda savcının da henüz talebini hazırlamadığından, itham ve savunmaların dinlenmek üzere duruşmanın 19 Şubat Perşembe günü yapılmasına karar verilmiştir.¹¹⁹

13. Duruşma: Davanın 13. Duruşması 19 Şubat 1920 günü yapılmıştır. Esad Paşa başkanlığındaki mahkeme heyetinin salondaki yerlerini almasından sonra Ermeni Patrikhanesi'nden gelen bir tezkere okunmuştur. Tezkerede İzmit Ermeni Marhasalığı'ndan gelen bir telgrafnamede sürgünden henüz dönmüş olan 4 Ermeni'nin Ali Şuuri Bey hakkında şahadette bulunmak istediklerinden söz edilmektedir. Savcının bu hususta bir karar verilmesi gerektiği düşüncesi üzerine mahkeme heyeti müzakere odasına çekilerek bir süre konuyu görüşmüştür. Mahkeme salonuna dönen heyet, geçen duruşmada yargılamanın sona erdiğinin duyurulduğu, savcılığın da evrakın çokluğu dolayısıyla incelemeyi tamamlayamadığı için, telgrafla sözkonusu Ermeni şahitlerin ve Receb Efendi'nin dinlenmesine karar vermiştir. Dolayısıyla yargılamaya 24 Şubat Salı günü devam edileceği açıklanarak duruşma tamamlanmıştır.¹²⁰

14. Duruşma: Davanın 14. Duruşması 24 Şubat 1920 tarihinde yapıldı. Mahkeme heyetinin salondaki yerlerini almalarının ardından şahit sıfatıyla gelen Bahçecikli Rahip Aganya Efendi dinlendi. Aganya Efendi, tehcir muamelesine ait birşey bilmediğini, Hapishane eski müdürü İbrahim Bey'in silah toplamak bahanesiyle ahaliyi darp ettiğini, Ali Şuuri Bey'in darba katılmadığı gibi kendisini dayaktan kurtardığını söyledi. Diğer şahit Minas Efendi İbrahim Bey'den dayak yediğini anlattı. Şahitlerden Kigork'un ise tehcir hakkında bazı bilgiler verdiği belirtiliyorsa da ayrıntı bulunmamaktadır. Şahitlerden sonra Nişan Haçaryan veled Ohannes müşteki sıfatıyla bazı maruzatta bulundu. Ali Şuuri Bey de cevap olarak müştekinin Hınçak komitesine mensup ve ifadelerinin baştan sona saçmalık olduğunu söyledi. Ardından ertesi gün devam edilmek üzere duruşmaya son verildi.¹²¹

15. Duruşma: Davanın 15. Duruşması 25 Şubat 1920 tarihinde yapıldı. Esad Paşa başkanlığındaki mahkemenin ilk celsesinde şahit sıfatıyla Mihran Semerciyan Efendi dinlendi. Şahit Ali Şuuri Bey'in tehcir sırasında birçok yolsuzluklarda bulunduğunu, 650 lira değerindeki eşyasının tehditle Ali Şuuri Bey tarafından alındığını söyledi. Ardından şahit Receb Efendi ve müşteki Ardaşes Efendiler dinlendi. Her ikisi de Vecihi Bey aleyhinde konuştular. Vecihi Bey'in sui halinden ve birçok kimselerden rüşvet aldığından söz ettiler. Mahkeme tahkikatını tamamladığını belirterek tarafların iddia ve savunmaları için öğleden sonra devam etmek üzere celse kapatıldı.¹²²

Öğleden sonra toplanan ikinci celsede Savcı Şevket Bey iddiasını açıkladı ve giyaben mahkemesi sürenlerden Hapishane-i Umumi Müdür-i Esbakı İbrahim Bey'le Jandarma Faik Çavuş'un öldürme fiiline adları karışmış olmalarından dolayı idamlarını istedi. Ardından yargılamaları vicahen sürdürülenlerden Vecihi Bey'le Süleyman ve Ahmed Efendilerin Kanun-ı Ceza'nın 82. Maddesi gereğince cünha ile mahkumiyetlerini, Ali Şuuri Bey'le Hacı Halid ve Hasan Efendilerin ise beraatlerini talep etmiştir. Ardından da mahkemenin kararının tefhim olunmak üzere Pazar gününe ertelenmesine karar verilerek duruşma tamamlanmıştır.¹²³

119 "Divan-ı Harb'de – İzmit Tehciri Muhakemesi", Alemdar, 18 Şubat 1336, s. 2; "İzmit Tehciri Muhakemesi", Tercüman-ı Hakikat, 18 Şubat 1336, s. 2.

120 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 20 Şubat 1336, s. 2; "Divan-ı Harb-i Örfi'de", İleri, 20 Şubat 1920, s. 3.

121 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 25 Şubat 1336, s. 2; "Divan-ı Harb-i Örfi'de", İleri, 25 Şubat 1920, s. 3.

122 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 26 Şubat 1336, s. 2; "Divan-ı Harb-i Örfi'de", İleri, 26 Şubat 1920, s. 4.

123 "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", Alemdar, 26 Şubat 1336, s. 2; "Divan-ı Harb-i Örfi'de", İleri,

16. Duruşma ve Karar: Mahkemenin 16. ve son duruşması 29 Şubat 1920 tarihinde yapıldı. Esad Paşa başkanlığında toplanan mahkeme İzmit tehcirindeki suiistimallerden dolayı yapılan yargılama sonunda alınan kararı açıklamıştır. Buna göre, gıyaplarında Hapishane müdürü İbrahim Bey'in 15 yıl kürek cezasına çarptırılarak rütbe ve memuriyetinden mahrumiyetine, Faik Çavuş'un 3 yıl 200 gün hapsine karar vermiştir. Vicahen de Bahçecik nahiye müdürü Ali Şuuri Bey'in 1, Vecihi Bey'in 2 yıl süreyle hapislerine, Ahmed Çavuş ile Hasan Efendi'nin 4'er ay hapsedilerek 20'şer deynek vurulmalarına, Süleyman Çavuş, Hacı Halid ve Hacı Salih Efendilerin de beraatlerine karar verilmiştir.¹²⁴ Karar, davada yargılanan 10 sanıktan 8'inin, firariler hariç hepsinin tahliye olmalarına rağmen, çeşitli cezalarla mahkum olmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu da tehcir sırasında İzmit Ermenilerine yapıldığı iddia edilen kötü muamele ve mallarına yönelik gasp ve yağma gibi suçlamaların sabit olduğu anlamına gelmektedir.

Mahkeme sonrasında Ali Şuuri Bey 14 aydan beri tutuklu olduğu için ceza süresini tamamlamış olduğundan, Vecihi Bey hakkındaki tahkikatın ise mürur-ı zamana uğradığından, Ahmed Çavuş ile Hasan Efendi de ceza sürelerini Bekirağa'da tamamlamış olduklarından ve Süleyman Çavuş'la Hacı Halid Ağa da beraat etmiş olduklarından tahliye edilmişlerdir.¹²⁵ Bu durumda tutuklu sanıkların tamamı tahliye edilmiştir. Yalnızca firari sanıklar sorunu geriye kalmıştır.

Mahkeme kararını 29 Şubat 1920 tarihinde vermekle ve gereği yerine getirilmekle beraber, kararın Padişah tarafından onaylanarak (6 Temmuz) *Takvim-i Vakayi'*de yayımlanması ancak 11 Temmuz 1920 tarihinde gerçekleşebilmiştir. Kararın tam metni şu şekildedir:

"Mehmed Vahideddin

İzmit livası merkezi ile Bağçecik nahiyesinden ve Döngel ve Yuvacık karyelerinden nakl edilecek olan Ermenileri kablelnakl darb ve işkence etmek ve emval ve eşyasını gasb eylemekle maznun-aleyhüm olub hal-i firarda bulunan Dersaadet Hapishane-i Umumi Müdür-i sabıkı İbrahim Bey'in tafsilatı 8 Cemaziyelahir 1335 ve 29 Şubat 1336 tarihli ve 35/38 numrolu mazbata-i hükmiyede muharrer olduğu üze a'zam cürmünden dolayı mülkiye ceza kanununun yüzüçüncü maddesine tevfikan onbeş sene müddetle kalabendliliğine ve müebbeden rütbe ve memuriyetden mahrumiyetine ve hukuk-ı medeniyeden ıskatıyla emval-i mahcuzesinin usulü dairesinde idare etdirilmesine ve Bağçecik nahiyesi jandarma kumandanı olub kezalik hal-i firarda bulunan Faik Çavuş'un kanun-ı mezkurun ikiyü-zotuzüçüncü maddesine tatbikan üç sene hapsiyle elli lira ceza-yı nakdi alınmasına ve askeri ceza kanununun ondördüncü maddesi yerine kaim olan 3 Mart 1331 tarihli kanunun beşinci maddesi mucebince ceza-yı nakdi-i mezkure mukabil ikiyüz gün daha habsine ve mezkur Bağçecik nahiyesi müdir-i sabıkı olub mevkuf bulunan Ali Şuuri Bey'in a'zam cürmünden dolayı 24 Temmuz 1330 tarihli Kanun-ı muvakkatin üçüncü maddesine tevfikan bir sene müddetle küreğe konulmasına ve İzmit livasına merbut Derbend nahiyesinin Arslanbey karyesi Ermenilerini tehcir esnasında darb ve işkence ve mallarını nehb ü garet eyledikleri iddiasıyla maznun-aleyhüm olub mevkuf bulunan sabıkan mezkur Arslanbey jandarma karagolu ikmal efradından Gekbüzeli Mustafa oğlu Ahmed Çavuş ve İzmit jandarma efradından İzmitli Kadri oğlu Hasan Efendi ile Derbend nahiyesi jandarma takım kumandanı firari Cemal Çavuş'un Askeri Ceza kanunnamesinin doksansekizinci maddesi mantu-

26 Şubat 1920, s. 4.

¹²⁴ "Divan-ı Harb'de Dün Mahkum Olanlar", Alemdar, 1 Mart 1336, s. 1; İleri gazetesinde 20'şer deynek cezası 14'er deynek olarak, İbrahim Bey'in cezası 15 yıl, ve Faik Bey'in cezası ise sadece 3 yıl olarak verilmiştir. "Divan-ı Harb-i Örfi'de", İleri, 1 Mart 1920, s. 2. Kevorkian, Ermeni Soykırımı, s. 1106'da mahkeme kararı ile ilgili hemen hemen aynı bilgileri, 2 Mart 1920 tarihli La Renaissance gazetesinden aktarmaktadır.

¹²⁵ "Divan-ı Harb'de Dün Mahkum Olanlar", Alemdar, 1 Mart 1336, s. 1; "Divan-ı Harb-i Örfi'de", İleri, 1 Mart 1920, s. 2.

kunca onbeşer değnek darbıyla dörder ay hapislerine ve mevkuf bulunan mezkur Derbend nahiyesi müdir-i sabıki Vecihi Bey'in dahi mülkiye ceza kanununun seksenikinci maddesinin birinci fıkrasına tatbikan iki sene müddetle habsine dair Dersaadet Birinci İdare-i Örfiye Divan-ı Harbi'nden İbrahim Bey'le Faik ve Cemal Çavuşlar haklarında gıyaben ve diğerleri hakkında vicahen verilen hüküm ve karar firariler ele geçtiklerinde tekrir-i muhakeme edilmek üzere tasdik olunmuştur.

İşbu irade-i seniyenin icrasına Harbiye Nazırı memurdur.

19 Şevval 1338

6 Temmuz 1336

Harbiye Nazır Vekili Namına

Sadrızam Namına

Ahmed Hamdi

Şeyhülislam Abdullah¹²⁶

SONUÇ

İzmit Tehciri Davası 16 duruşmada tamamlanmış ve yaklaşık üç ay sürmüştür. Davanın konusu İzmit merkez, Bahçecik ve Derbend nahiyeleri ve bağlı köylerden yapılan zorunlu göçtür. Hem zorunlu göç, yani tehcir ve hem de tehcir sırasındaki kötü muamele, mal ve eşya gaspı davanın eksenini oluşturmaktadır. Dava konusu olarak herhangi bir öldürme vakasından söz edilmemiştir. Hiçbir şahit veya iddia sahibi de bir öldürme olayını, dava kapsamında gündeme getirmemiştir. Fakat şahitlerden bazıları doğrudan görmemekle beraber İbrahim Bey'in gözaltına aldığı kadınlardan birinin çocuğunu düşürdüğünden söz etmişlerdir. Bunun dışında davada daha çok yolsuzluk, darp, gasp ve kötü muamele gibi konular gündeme gelmiştir.

Hükümet Ermenilerle ilgili nihai olarak zorunlu göç kararı alırken, başkent ve çevresindeki vilayet ve sancaklardaki Ermeni nüfusu buna dahil etmeyi düşünmediği anlaşılıyor. Fakat başkente yakın yerleşimlerin İtilaf güçlerinin saldırısına maruz kalması ve bunun da oralarda yaşayan Ermeniler arasında sevinçle karşılanmasından öte, devlet aleyhine hareketliliklere sahne olması tedbir alma ihtiyacını doğurmuştur. İzmit de bu yerleşimlerden birisidir. İzmit ve çevresinde, daha önceki tarihlerde silah ve mühimmat depolama veya devlet aleyhine faaliyetler kapsamında şikayetler sözkonusu olmasına rağmen, ertelenen arama kararları bu kez uygulamaya konmuştur. Aramalarda ele geçen silahlar ve mühimmat, Rus saldırılarına gösterilen tezahüratla birlikte değerlendirilmiş ve buraların da tehcire tabi tutulması kararına yol açmıştır.

İncelediğimiz dava konusu İzmit sancağının tamamını değil, İzmit kazasını kapsamaktadır. İzmit kazasında da bu tarihlerde yaklaşık 25.000 Ermeni nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun tamamına yakını zorunlu göç ve iskan kararı ile, Deyr-i Zor başta olmak üzere bugünkü Suriye ve Irak'ın kuzeyinde kalan coğrafyaya gönderilmiştir. Ancak, bunlardan bir kısmı tehcir uygulamasının durdurulduğu tarihlerde göç güzergahındaki bazı merkezlerde kaldılar ve yerleştirildiler. 1918 sonlarında geri dönüş izninin çıkmasından sonra da, bir kısmı İzmit'e geri döndü. Hatta resmi belgelerde Bahçecik nahiyesi Ermenilerinin tamamının geri döndüğü vurgulanmaktadır. Şubat 1919'a kadar İzmit'e geri dönen Ermeni nüfusun 13.670 olduğu resmi belgelerde yer almaktadır. Bahçecik'in 10.000 civarında nüfusu olduğu düşünüldüğünde, tamamına yakınının geri dönmüş olması muhtemeldir. Ancak tüm İzmit kazası Ermeni nüfusunun 25.000 civarında olduğu dikkate alındığında, 11.000 kadarının bu tarihlerde henüz dönmediği söylenebilir. Kaldı ki belgelerdeki İzmit, kaza değil de sancak olarak ifade ediliyorsa bu yorumlar da anlamsız kalır. Ama Bahçecik özelindeki resmi bilginin, doğru olma ihtimali büyük görünmektedir.

¹²⁶ Takvim-i Vakayi', Nr. 3900, 11 Temmuz 1336, 3.

İzmit kazasında tehcir işleminin, Temmuz içindeki silah ve mühimmat aramalarının ardından, 6-9 Ağustos 1915 tarihlerinde başladığı anlaşılıyor. Arama ve ardından başlayan zorunlu göç sürecinde, bazı şikayetlerin olduğu ve bunların da 1915-1916'da yargı konusu olduğu, dönemin divan-ı harplerinde İzmit sancağında toplam 28 kişinin yargılanmasından anlaşılmaktadır. İzmit'e ilişkin bu yargılamaların sonuçları veya ayrıntıları hakkında, henüz ortaya çıkarılmış bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra başlayan soruşturma ve yargılamalar aşamasında gerçekleştirilen ve burada ele alınan İzmit Tehciri Davası'nın detayları, kısmen daha açıktır. Buna rağmen, mahkemenin resmi kararı hariç, sürece ilişkin ortaya çıkmış başkaca resmi bilgi bulunmamaktadır.

Dönemin basını, konunun ele alınmasına imkan veren şimdilik yegane kaynaktır. 27 Kasım 1919-29 Şubat 1920 tarihlerinde, 16 duruşmada tamamlanan yargılamanın 7'si tutuklu 3'ü firari, toplam 10 zanlısı bulunmaktadır. Yargılama sürecinde kimisi müdahil olarak tanımlanabilecek (müddeihahsi) 23 şahit dinlenmiş veya yazılı ifade vermiştir. Şahit sayısının, mahkeme sürecinin basına yeterli seviyede yansımamış olmasından dolayı daha fazla olma ihtimali de bulunmaktadır.

Yargı sürecinde gündeme gelen iddialar tehcir, kötü muamele, darp, gasp ve yağmalama gibi suçlardır. Sanıklardan hiçbiri doğrudan öldürme suçlamasına maruz kalmamış ve böyle bir olayın yaşandığına dair iddia da olmamıştır. Yargı sürecine ilişkin mevcut literatürün hemen tamamında böyle bir iddia ve olay dillendirilmemesine rağmen, davanın 15. Duruşması'nda Savcı Şevket Bey, firari iki sanık için, öldürme fiilinde rolleri olduklarını belirterek, haklarında idam cezası talep etmiştir. Buna rağmen, mahkeme kararında sanıklardan hiçbiri için öldürme suçu vurgusu kullanılmamış, idam cezası da verilmemiştir. Dolayısıyla savcının talebindeki ifadenin gerçek karşılığının ne olduğu şimdilik meçhuldür. Ancak, yukarıda da vurgulandığı gibi dava sürecinde bazı şahitler, kendileri görmemekle beraber, firari sanıklardan İbrahim Bey'in gözaltına aldığı hamile kadınlardan birinin çocuğunu düşürdüğünü duyduklarını söylemişti. Muhtemelen savcının bu yöndeki beyanları esas alarak idam cezası talebinde bulunduğu tahmin edilmektedir. Mahkeme heyetinin ise bu iddianın bizzat şahidi bulunmadığı ve bu yönde itham da olmadığı için, talebi yerinde görmediği ve kararda bu yüzden söz konusu etmediği anlaşılıyor.

Yargılama sürecinin, eldeki literatüre yansıyan bilgiler bağlamında, daha önceki yargılamalara göre hukuk içinde kaldığı görülüyor. Dönemin gazeteleri, mahkeme sürecinin siyasi tartışma konusu yapıldığına dair bir intiba uyandırmıyor. Biraz da bu nedenle olsa gerek, mahkemenin daha az müdahaleye uğradığı ve kararlarının da daha adil olduğu söylenebilir. Ayrıca mahkeme safahatından ve karardan anlaşıldığı kadarıyla, söz konusu edilen suçların, sabit olduğu da anlaşılmaktadır. Zaten duruşmalardaki ifadelerin, basında yer alan kısımlarından da böyle bir kanaat edinilmektedir.

KAYNAKÇA

GAZETE HABERLERİ

- "Divan-ı Harb'de – İzmit Tehciri Muhakemesi", *Alemdar*, 18 Şubat 1336.
- "Divan-ı Harb'de – İzmit Tehciri Muhakemesi", *Vakit*, 5 Kanunısani 1336.
- "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", *Alemdar*, 11 Kanunievvel 1335.
- "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", *Alemdar*, 20 Şubat 1336.
- "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", *Alemdar*, 23 Kanunısani 1920.
- "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", *Alemdar*, 26 Şubat 1336.
- "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürleri Muhakemesi", *Alemdar*, 5 Kanunısani 1920.
- "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", *Alemdar*, 19 Kanunievvel 1335.
- "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", *Alemdar*, 28 Teşrinisani 1335.
- "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", *Alemdar*, 8 Kanunievvel 1335.
- "Divan-ı Harb'de – Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", *Vakit*, 15 Şubat 1336.
- "Divan-ı Harb'de – Vecihi ve Şuuri Beylerle Rûfekasının Muhakemeleri", *Türk Dünyası*, 11 Kanunievvel 1919.
- "Divan-ı Harb'de Dün Mahkum Olanlar", *Alemdar*, 1 Mart 1336.
- "Divan-ı Harb'de Nahiye Müdürleri Muhakemesi", *Alemdar*, 8 Şubat 1336.
- "Divan-ı Harb'de Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", *Alemdar*, 15 Şubat 1336.
- "Divan-ı Harb'de Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", *Alemdar*, 4 Kanunievvel 1335.
- "Divan-ı Harb'de: İzmit Tehciri", *İkdam*, 19 Kanunievvel 1335.
- "Divan-ı Harb'de: Nahiye Müdürlerinin Muhakemesi", *Alemdar*, 30 Teşrinisani 1335.
- "Divan-ı Harb'de", *Alemdar*, 1 Şubat 1336.
- "Divan-ı Harb'de", *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Kanunievvel 1335.
- "Divan-ı Harb-i Örfi'de – Bağçecik Tehciri", *İleri*, 30 Teşrinisani 1919.
- "Divan-ı Harb-i Örfi'de – Derbend ve Bağçecik Tehcirleri Muhakemesi", *İleri*, 4 Kanunievvel 1919.
- "Divan-ı Harb-i Örfi'de – Derbend ve Bağçecik Tehcirleri", *İleri*, 19 Kanunievvel 1919.
- "Divan-ı Harb-i Örfi'de – Derbend, Bağçecik Tehcirleri", *İleri*, 8 Kanunievvel 1919.
- "Divan-ı Harb-i Örfi'de Bağçecik ve Derbend Tehcirleri Muhakemesi", *Tasvir-i Efkar*, 8 Şubat 1336.
- "Divan-ı Harb-i Örfi'de Emniyet-i Dahiliyeyi İhlal – Bağçecik Tehciri", *İleri*, 28 Teşrinisani 1919.
- "Divan-ı Harb-i Örfi'de İzmit Tehciri Muhakemesi", *Tasvir-i Efkar*, 23 Kanunısani 1336.
- "Divan-ı Harb-i Örfi'de: İzmit Tehcirinin Muhakemesi", *İkdam*, 4 Kanunievvel 1335.
- "Divan-ı Harb-i Örfi'de", *İleri*, 1 Mart 1920.
- "Divan-ı Harb-i Örfi'de", *İleri*, 1 Şubat 1920.

“Divan-ı Harb-i Örfi’de”, İleri, 20 Şubat 1920.

“Divan-ı Harb-i Örfi’de”, İleri, 26 Şubat 1920.

“İzmit Tehciri Hakkındaki Muhakemenin Rüyeti”, İkdam, 8 Kanunievvel 1335.

“İzmit Tehciri Muhakemesi Divan-ı Harb’de Rüyet Edildi”, İkdam, 11 Kanunievvel 1335.

“İzmit Tehciri Muhakemesi”, *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Şubat 1336.

Takvim-i Vakayi’, Nr. 3637, 31 Ağustos 1335; Nr. 3642, 10 Eylül 1335; Nr. 3657, 28 Eylül 1335; Nr. 3659, 30 Eylül 1335; Nr. 3661, 2 Teşrinievvel 1335; Nr. 3673, 16 Teşrinievvel 1335; Nr. 3653, 23 Eylül 1335; Nr. 3679, 23 Teşrinievvel 1335; Nr. 3719, 10 Kanunievvel 1335; Nr. 3724, 16 Kanunievvel 1335; Nr. 3900, 11 Temmuz 1336.

RESMİ YAYINLAR VE BELGE NEŞİRLERİ

1327 *Sene-i Maliye Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Altmışaltıncı sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1327.

1328 *Sene-i Maliye Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Altmışyedinci sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1328.

1333-1334 *Sene-i Maliye Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Altmışsekizinci sene, Hilal Matbaası, Dersaadet 1334.

Ermeni Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi Tesavir ve Vesaik, Albüm Numro 1 ve 2, [yty]

Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi İlan-ı Meşrutiyetden Evvel ve Sonra, Matbaa-i Amire 1332.

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, I, TC Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 2005.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), TC Başbakanlık Devlet Arşivleri, Ankara 1994.

Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı (1878-1920), TC Başbakanlık Devlet Arşivleri, Ankara 2007.

ANI VE ARAŞTIRMALAR

Akçam, Taner, “Divan-ı Harb-i Örfi’de Görülen Davaların Listesi: Ermeni Tehciri ve Öldürmeler ile İlgili Davalar”, Der. Vahakn N. Dadrian – Taner Akçam, *“Tehcir ve Taktik” Divan-ı Harb-i Örfi Zabıtları İttihad ve Terakki’nin Yargılanması 1919-1922*, Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2008.

Bakar, Bülent, *Ermeni Tehciri*, AAM, Ankara 2009.

Bilgi, Nejdet, *Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey’in Yargılanması*, KÖK-SAV, Ankara 1999.

Çankaya, Mücellidoğlu Ali, *“Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte” Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, IV. Cild, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi TBMM –IV. Dönem 1931-1935*, II. Cilt, TBMMV, Ankara 1996.

Günay, Bekir, *Ermeni Tehciri İzmit 1914-1920*, Kocaeli Üniversitesi, Ankara 2002.

İpek, Nedim, “Kocaeli’de Göç ve İskan”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Haluk Selvi, M. Bilal Çelik, KBB, Kocaeli 2015.

- Karpat, Kemal H., *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin 1985.
- Kevorkian, Raymond, *Ermeni Soykırımı*, Çev. Ayşen Taşkent Ekmekçi, İletişim, İstanbul 2015.
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM – II. Dönem 1923-1927*, III. Cilt, TBMMV, Ankara 1995.
- Polatel, Oğuz, İzmit Kazası Ermenileri'nde Dinsel Yapı ve Eğitim Faaliyetleri (1839-1915), KÜ SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2010 Sarınay, Yusuf, *24 Nisan 1915'te Ne Oldu? Ermeni Sevk ve İskanının Perde Arkası*, İdeal, İstanbul 2012.
- Şahin, Enis - Sinan Demirağ, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli ve Çevresindeki Mülki Yapılanma Çalışmalarına Genel Bir Bakış", *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Haluk Selvi, M. Bilal Çelik, Ali Yeşildal, KBB, Kocaeli 2016, ss. 563-602.
- Talat Paşa'nın Anıları*, Haz. Alpay Kabacalı, İş Kültür, İstanbul 2007.
- Turgut, Vedat - Enis Şahin, "Derbend ve Çevresinde Mülki Yapılanma Çalışmaları ve Kartepe İlçesinin Teşekkülü", *Kartepe Kitabı*, I, Ed. Işıl Altun, Kocaeli 2013, ss. 399-418.